

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
IZGLĪTĪBAS UN PSIHOLOĢIJAS KATEDRA

Mg. psych. Ina Grasmane

**PSIHOPEDAGOĢISKĀS INTERVENCES GARĪGĀ INTELEKTA
ATTĪSTĪBAI EFEKTIVITĀTE SAISTĪBĀ AR GARĪGO
LABKLĀJĪBU UN LAIMES IZJŪTU SĀKUMSKOLAS VECUMĀ:
KONTROLĒTS NERANDOMIZĒTS PĒTĪJUMS**

Promocijas darba
(tematiski vienota zinātnisko publikāciju kopa)
KOPSAVILKUMS
zinātniskā doktora grāda
zinātnes doktors (Ph.D.) sociālajās zinātnēs iegūšanai
(Psiholoģijas nozarē, pedagoģiskās psiholoģijas apakšnozarē)

Daugavpils 2025

Promocijas darbs izstrādāts Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu fakultātes Izglītības un psiholoģijas katedrā laika periodā no 2019. līdz 2025. gadam.

Doktora studiju programma: Psiholoģija, apakšnozare – sociālā psiholoģija.

Promocijas darba zinātniskais vadītājs:

Dr. psych. Anita Pipere, profesore, Daugavpils Universitāte, Latvija

Oficiālie recenzenti:

- Dr. psych. Irēna Kokina, Daugavpils Universitāte, profesore (Latvija);
- Dr. psych. Vineta Silkāne, Vidzemes Augstskola, asociētā profesore (Latvija);
- Ph.D. Roma Simulioniene, Klaipēdas universitātes, asociētā profesore (Lietuva).

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Daugavpils Universitātes Psiholoģijas zinātnes nozares Promocijas padomes atklātajā sēdē tiešsaistē ZOOM platformā, 2025. gada 19. novembrī plkst. 11.30.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Daugavpils Universitātes bibliotēkā, Parādes ielā 1, Daugavpilī un <http://du.lv/lv/zinatne/promocija/darbi>.

Atsauksmes sūtīt promocijas padomes sekretārei Daugavpilī, Parādes ielā 1, LV-5401, tālrunis: +37165422163, e-pasts: alina.danilevica@du.lv.

Padomes sekretāre: Dr.oec. Alīna Daņileviča.

ISBN 978-9934-39-040-1

Saturs

Ievads.....	4
1. Teorija.....	20
1.1. Garīguma jēdziens mūsdienu sociālajās zinātnēs un psiholoģijā	20
1.2. Bērnu garīgās attīstības likumsakarības un teorētiskās pieejas	22
1.3. Garīgais intelekts	27
1.4. Jaunākā skolas vecuma bērnu garīgā intelekta teorētiskais modelis	29
1.5. PPI programmas tēmas un attīstības uzdevumi	31
1.6. Bērnu garīguma saistība ar garīgo labklājību un laimes izjūtu.....	34
2. Metode un rezultāti.....	40
2.1. Pirmās pētījuma daļas metode un rezultāti	40
2.2. Otrās pētījuma daļas metode un rezultāti.....	40
2.3. Trešās pētījuma daļas metode un rezultāti	41
2.4. Ceturtās pētījuma daļas metode un rezultāti	43
2.5. Piektās pētījuma daļas metode un rezultāti.....	44
3. Iztirzājums	51
Secinājumi	58
Izmantotās literatūras saraksts	61
Zinātnisko publikāciju kopa	76

Ievads

Pētījuma aktualitāte. 21. gadsimta zināšanu sabiedrībā arvien pieaug gan sabiedrības, gan zinātniskās kopienas interese par garīguma dimensiju. Pasaules vadošajās universitātēs, tostarp Hārvardas, Jeilas, Stenfordas, Brauna, Tafta Universitātē un citās, tiek veidoti pētniecības un mācību centri, kas specializējas garīguma un kontemplatīvās prakses izpētē (Vago, n.d.). Jau 2002. gadā Pasaules Veselības organizācija identificēja garīguma dimensiju kā vienu no sešām pamatdimensijām, kas ietekmē cilvēka dzīves kvalitāti, uzsverot to kā būtisku mūsdienu cilvēka vērtību (World Health Organization [WHO], 2002). Šī tēma ir kļuvusi par nozīmīgu pētniecības jomu, kā rezultātā veikti empīriski pētījumi dažādās zinātnes disciplīnās (Beehner, 2019; Noor-Anidaismā et al., 2023; Zappala, 2021).

Dž. Mata-Makmahonas pārskatā par pētījumiem, kas veikti par bērnu garīgumu no 2005. līdz 2015. gadam, norādīts uz nepieciešamību attīstīt šo pētījumu jomu, secinot, ka ar garīgo attīstību saistīto empīrisko pētījumu ir par maz, lai izdarītu nopietnus zinātniskus secinājumus (Mata-McMahon, 2016). Pētniece uzsver, ka literatūrā nav atrodams neviens kvantitatīvs izpētes instruments, kas pētītu jaunāku bērnu garīgumu. Trūkst instrumentu arī citu ar bērnu garīgumu saistītu parādību mērīšanai. K. Mūra un kolēģi norāda, ka bērnu garīguma pētnieku būtisks uzdevums ir izstrādāt garīguma mērīšanas instrumentus bērniem, lai kvalitatīvi aprakstītos datus būtu iespējams pētīt kvantitatīvi, atspoguļojot bērnu garīgo uzskatu daudzveidību un to plašumu multikulturālā kontekstā, kā arī novērtēt bērnu garīgās attīstības ietekmi uz sociālās adaptēšanās, grūtību pārvarēšanas un citām bērnu attīstībai svarīgām jomām (Moore et al., 2012).

Mūsdienu globālā vērtību krīze, kuru īpaši akcentē karadarbība Eiropai tuvās valstīs – Ukrainā un Izraēlā, kā arī šo konfliktu izraisītās neatgriezeniskās pārmaiņas sabiedrībā prasa zinātniekiem izstrādāt jaunas un aktuālas pieejas, kas veicinātu garīgas un vērtībās balstītas domāšanas attīstību dažādās ar sabiedrības transformāciju saistītās jomās (MacDonald et al., 2015; Noor-Anidaismā et al., 2023; Zappala, 2021). Pētījumi, kas atklāj ar garīgumu saistīto vērtību veidošanās procesus psiholoģijā, izglītības zinātnēs, medicīnā, sociālajā darbā, konsultēšanā, organizāciju vadībā un citās jomās, īpaši, ja tie piedāvā inovatīvus risinājumus problēmu

risināšanā, ir pieprasīti gan ES finansētajos zinātniskajos projektos, gan arī praktiķu profesionālajā darbībā. Zinātniskā kopiena tiek aicināta izstrādāt precīzas definīcijas ar garīgumu saistītiem jēdzieniem, tādējādi veicinot šo jēdzienu pieejamību kvantitatīvos un kvalitatīvos pētījumos (MacDonald et al., 2015). Garīguma konceptualizācija un ar to saistīto teorētisko modeļu veidošana sniedz zinātnisku pamatojumu garīgumam atvērtas un attīstošas vides izveidei. Tas savukārt sniedz iespēju praktiķiem ieviest uz vērtībām balstītu un cilvēka cieņu vairojošu pieeju, kas var sekmēt sabiedrības ilgtspējīgu attīstību.

Zinātniskā novitāte. Dotais pētījums atsaucas uz nepieciešamību zinātniski pamatot ar garīgumu saistītus jēdzienus, veicot bērnu garīgā intelekta (GI) jēdziena konceptualizāciju. L. Regzdīņa (2017) norāda, ka GI jēdzienu ir raksturojuši tādi autori kā R. A. Emmons (*Emmon*), K. D. Noble (*Noble*) (2001), D. D. Nasels (*Nasel*), Dž. D. Majers (*Mayer*), D. Zohars un I. Maršals (*Zohar & Marshall*), R. N. Volmens (*Wolman*), D. B. Kings (*King*), F. Vona (*Vaughan*), I. Amrams (*Amram*), D. A. Sisks (*Sisk*) un S. Viglsvorta (*Wigglesworth*). Kopumā visās šo autoru teorijās GI tiek raksturots kā adaptīvu, ikdienā pielietojamu spēju kopums, ko ir iespējams attīstīt un pilnveidot un kuras palīdz cilvēkam risināt ikdienas dzīves problēmas, tādējādi paaugstinot dzīves kvalitāti (Amram, 2007; Emmons, 2000; King, 2010; Nasel, 2004; Noble, 2001; Mayer, 2000; Sisk, 2008, 2016; Vaughan, 2002; Wigglesworth, 2011, 2014; Wolman, 2001; Zohar & Marshall, 2004, 2010).

Šī pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar jaunas psihopedagoģiskas intervences (PPI) programmas izstrādi bērnu GI attīstīšanai un pētījuma ietvaros izstrādātu *Bērnu garīgā intelekta skalu (BGIS)*, kas paredzēta bērnu GI mērīšanai. Izstrādātā skala un tās primārā validizācija sniedz iespējas kvantitatīvi mērīt bērnu GI, kā arī sniedz iespēju noteikt izstrādātās PPI programmas efektivitāti. Pētījuma ietvaros tika izstrādāts arī bērnu GI spējas atspoguļojošs teorētiskais modelis, kurš veidoja teorētisko pamatu intervences programmai un jaunajam instrumentam *BGIS*. Teorētiskais modelis turpmāk var kalpot par pamatu arī citu programmu izstrādei mācību, audzināšanas vai terapeitiska kontekstā, tā veicinot humānas, vērtībās balstītas, transformējošas sabiedrības attīstību. Bērnu GI teorētiskais modelis un izstrādātā *BGIS* dod iespējas psihologiem, pedagogiem un citu jomu praktiķiem turpināt izstrādāt bērnu GI attīstību veicinošas pieejas un ļauj

veikt pētījumus, kas saistīti ar bērnu GI attīstību. Tas savukārt palīdz izstrādāt ieteikumus izglītības, veselības un sociālās jomas politikas veidotājiem. BGIS sniedz iespēju pētīt un zinātniski pamatot izstrādātās programmas bērnu GI attīstošas izglītības vides veidošanai.

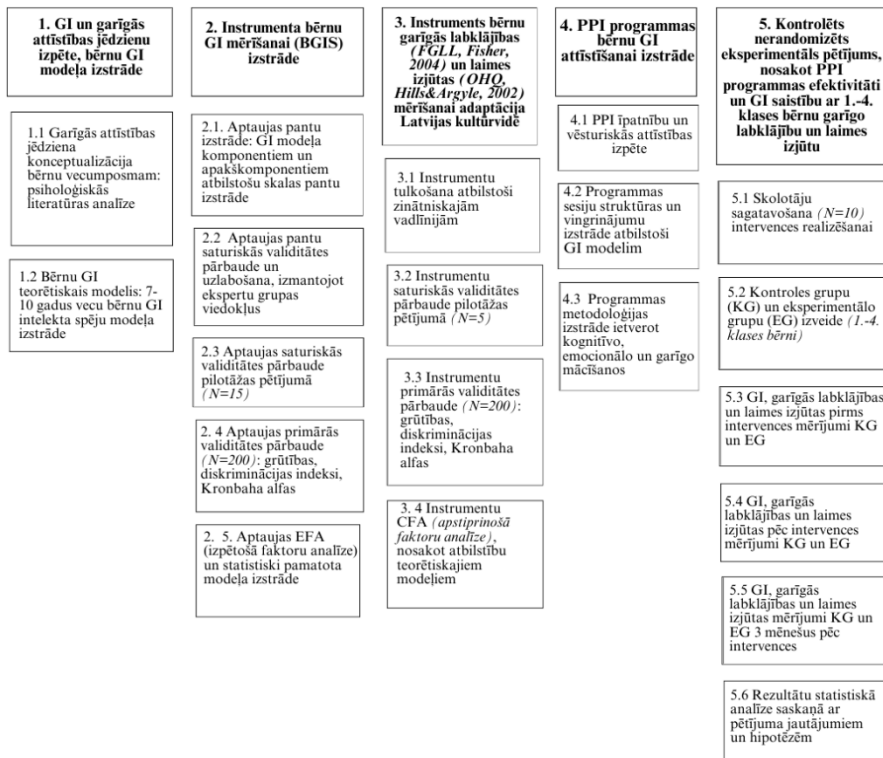
Praktiskā nozīme. 21. gadsimtu raksturo ārkārtīgi strauja tehnoloģiskā un zinātnes attīstība, tomēr – kamēr vienai cilvēces daļai tas ir aizraujošs izaicinājums, cita sabiedrības daļa, tai skaitā bērni, mēdz piedzīvot trauksmi, vientulību un bailes (Boyatzis, 2005; Sin et al., 2025; UNICEF, 2017). Garīgumu attīstošu programmu integrēšana izglītībā, ienesot tajā gan bērnu personību veidojošus, gan terapeitiskus aspektus, līdzsvaro mācīšanas un audzināšanas procesu, veicinot harmoniskas, garīgi veselas personības attīstību. Šie ir būtiski mūsdienu izglītības mērķi daudzās pasaules valstīs, tai skaitā arī Latvijā. Konkrētais pētījums paplašina skatījumu uz bērnu garīgumu izglītības kontekstā. GI pētnieki uzskata, ka tradicionālā izglītība, kura tiek īstenota šauri, akcentu liekot tikai uz racionālā prāta attīstību, ir novecojusi. Mūsdienu sociālā situācija parāda, ka izglītību ir būtiski bagātināt ar jaunām pieejām, kas veicina visu cilvēcisko dimensiju attīstību, attīstot gan bērnu ķermenisko apzināšanos, gan intuitīvo gudrību, gan sirds gudrību, gan savas iekšējās pasaules apzināšanos un, protams, attīstot arī racionālo prātu (Ferrer et al., 2005; Zappala, 2021). Zinātnieki apgalvo, ka neņemot vērā cilvēka attīstības garīgo aspektu, attīstības pētnieki un izglītības sistēma kopumā rada nopietnas sekas, kas izpaužas politiskajā, sociālajā, kultūras un citās sabiedrībai būtiskās jomās (Zappala, 2021). Garīguma audzināšana un tā integrēšana izglītībā palīdz veidoties sabiedrībai, kas kalpo augstākām vērtībām, spēj veidot efektīvas savstarpējās attiecības, kas balstās uz humānām vērtībām un aicina jauno paaudzi cienīt dzīvību, dabu un cilvēku.

Izstrādātā un empīriski pārbaudītā bērnu GI attīstošā PPI programma ir efektīvs instruments izglītības sistēmas bagātināšanā ar garīguma kompetences attīstošiem rīkiem, kas sevī ietver radošu, bērna dabai atbilstošu metodoloģiju un sniedz ierosmes bērnu audzināšanas jomā. Šī programma sniedz ieguldījumu bērnu psiholoģiskās veselības jomā, sniedzot psihoterapeitisku efektu. Programmas izmantošana ir aktuāla ne tikai Latvijā, citās Eiropas valstīs, bet arī valstīs, kurās pedagogiem nepieciešams atbalsts saistībā ar kara postošo ietekmi uz ģimenēm un bērniem. Jau šobrīd programma ir licencēta Ukrainā un tā tiek integrēta Ukrainas izglītības

sistēmā, tā palīdzot karā cietušajiem bērniem. *BGIS* adaptēšanas process ir iesākts Polijā, tādējādi radot vidi izstrādātās PPI programmas īstenošanai un tās efektivitātes izpētei multikulturālā kontekstā. Balstoties uz izstrādāto teorētisko GI modeli, ir uzsākta starptautiskas inovācijas attīstīšana izglītībā. Starptautiska projekta ietvaros tiek izstrādāts inovatīvs izglītības modelis: *Holistiska pieeja: Garīgā intelekta vadības modelis kā EKO kompetence izglītībā (A Holistic Approach: An Innovative Model for Managing Spiritual Intelligence as an Eco-Competence in Education and Exploring Development Opportunities in a Multicultural Context)*. Projekts ir uzsākts Daugavpils Universitātes projektu konkursa ietvarā un tajā paredzēts adaptēt *BGIS* skalu un vadīt PPI programmu Lietuvā, nosakot programmas ietekmi uz bērniem šajā valstī. Tāpat projekta ietvaros tiek sagatavota vide šādām aktivitātēm Polijā un Ukrainā. Tālāk projektu plānots attīstīt kā starptautisku zinātnisku projektu vairākām universitātēm apvienojot resursus un izstrādājot starptautiskas validētas mācību programmas vispārizglītojošajai skolai, kā arī izstrādājot pedagogu profesionālās pilnveides programmu dotās pieejas ietvaros. Šobrīd šī projekta izstrādē Daugavpils Universitātei ir pievienojusies Jana Kočanovska Kelces Universitāte Polijā, Rietumu Ukrainas Nacionālā universitāte Ternopolē, Kauņas Tehnoloģiju universitāte Lietuvā.

Bērnu attīstības un izglītības pētnieki vērtību veidošanu jaunajai paaudzei uzsver kā nozīmīgu un būtisku uzdevumu, uzsverot garīgumu kā būtisku cilvēka psiholoģiskās veselības un sociālās funkcionēšanas nosacījumu (Mata-McMahon, 2016).

Pētījuma dizains, tā īstenošanas posmi un datu vākšanas un analīzes metodes. 1. attēlā atainoti pētījuma dizains un tā īstenošanas posmi, norādot to ietvaros veiktos uzdevumus un izmantotās datu vākšanas un analīzes metodes.

1.attēls. *Pētījuma dizaina īstenošanas posmi, uzdevumi, datu vākšanas un analīzes metode*

Pētījuma mērķis: Pārbaudīt izstrādātās PPI programmas efektivitāti bērnu GI attīstīšanā un izpētīt saistību starp 1.– 4. klases skolēnu GI, garīgo labklājību un laimes izjūtu.

Pētījums noritēja no 2019. līdz 2024. gadam, un tas tika īstenots piecos posmos:

- 1) GI un garīgās attīstības jēdzienu izpēte, bērnu GI modeļa izstrāde;
- 2) Instrumenta bērnu GI mērīšanai BGIS izstrāde;

3) Instrumentu bērnu garīgās labklājības (FGLL, Fisher, 2004) un laimes izjūtas (OHQ, Hills & Argyle, 2002) mērīšanai adaptācija Latvijas kultūrvidē;

4) PPI programmas bērnu GI attīstīšanai izstrāde;

5) Kontrolēts nerandomizēts eksperimentāls pētījums, nosakot PPI programmas efektivitāti un GI saistību ar 1.-4. klases bērnu garīgo labklājību un laimes izjūtu.

Turpmāk koncentrēti aprakstīsim katra pētījuma posma galvenos mērķus, uzdevumus, pētījuma jautājumus un/vai hipotēzes, publikācijas, kurās dotais posms ir atspoguļots.

1. posms. GI un garīgās attīstības jēdzienu izpēte, bērnu GI modeļa izstrāde

Uzsākot pētījumu, tika veikta literatūras analīze par garīguma un tajā iekļautā jēdziena GI problemātiku psiholoģijas zinātnē. Pētījuma pirmā posma mērķis bija izstrādāt teorētisko modeli, kas atklāj bērnu GI spējas. Izstrādātais teorētiskais modelis tiek sīkāk aprakstīts kopsavilkuma 1.4. nodaļā (26. lpp.), savukārt GI un garīgās attīstības jēdzienu izpēte ir atspoguļota 1.2. un 1.3. nodaļās.

GI jēdziena analīze, bērnu GI teorētiskā modeļa izstrāde un tā nozīme dažādos pētījuma īstenošanas posmos atspoguļota šādos rakstos:

1. Garīguma, GI un garīgās attīstības jēdzienu savstarpējā saistība mūsdienu psiholoģijas zinātnē:

Grasmane, I., & Pipere, A. (2020). The psychopedagogical intervention for the development of children's spiritual intelligence: The quest for the theoretical framework. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 44, 81-98. DOI:10.15388/ActPaed.44.6

2. Bērnu GI modeļa nozīme PPI programmas izstrādē bērnu GI attīstīšanai:

Grasmane, I. (2023). The development of children's spiritual intelligence: Conceptual and procedural dimensions of a psycho-pedagogical intervention in Latvia. *Journal for the Study of Spirituality*, 13(1), 33-45, DOI: 10.1080/20440243.2023.2187965

3. Bērnu GI teorētiskā modeļa nozīme PPI programmas un BGIS skalas izstrādē un tā nozīme saistībā ar eksperimenta īstenošanu skolās.

Grasmane, I., Pipere, A., & Raščevskis, V. (2025). Effectivity of the psychopedagogical intervention for the development of children's spiritual intelligence and its influence to children spiritual wellbeing and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 26(1), 1-25.

2. posms. BGIS izstrāde bērnu GI noteikšanai

Analizējot literatūru, tika atklāts, ka trūkst instrumentu bērnu GI mērīšanai. Tādējādi attiecīgā posma galvenais mērķis bija izstrādāt *BGIS* (Bērnu garīgā intelekta skalu). Šī posma ietvaros, balstoties uz pieejamo literatūru, tika veikta psiholoģisko skalu izstrādes metodoloģijas analīze un pamatojoties uz šiem rezultātiem, tika definēti skalas izveides posmi, kuru īstenošana ļāva izstrādāt *BGIS* skalu un izpētīt tās validitāti. *BGIS* saturs balstās uz izstrādātā teorētiskā modeļa komponentiem un apakškomponentiem, nodrošinot tās konceptuālo pamatotību. *BGIS* statistiskās validitātes izpētes procesā tika iegūta atbilde uz pētījuma papildus jautājumu, kas saistīts ar *BGIS* psihometriskajiem rādītājiem (*Kādi ir izstrādātās bērnu GI mērīšanas skalas psihometriskie rādītāji?*). Ar *BGIS* palīdzību tika pārbaudītas pētījuma pamata hipotēzes.

Skalas izstrādes posmi ir atspoguļoti 2. attēlā.

1. Jomas identifikācija tiek noteikti bērna GI komponenti un katrs no tiem tiek teorētiski pamatots un definēts	2. Skalas validitātes pārbaude Izstrādāto skalas pantu un teorētiskā modeļa komponentu un apakškomponentu saturiskās validitātes pārbaude	3. Kvalitatīva pētījums pirmās testēšanas īstenošanai Aptaujas BGIS pirmējās testēšanas organizēšana 15 sākumskolas bērniem.	4. Pantu skaita samazināšana, nodrošinot skales lakonismu un ekonomiskumu Tiek īstenoti pasākumi statistiskās validitātes pārbaudei un pantu kvalitātes uzlabošanai.
1.1. Skalas komponentu izveide Tiek izveidoti teorētiski pamatoti komponenti un apakškomponenti, kas kalpos par pamatu skalas pantu izveidei	2.1. Sagatavošanās saturiskās validitātes pārbaudei Tiek izstrādāta strukturēta aptauja ekspertiem, kuras galvenais mērķis būtu satura pamatotības apstiprināšana.	3.1. Bērnu izlases organizēšana Izveidot 15 bērnu izlasi skalas pirmreizējās testēšanas pētījumam.	4.1. Pirmā statistiskās validitātes pārbaude Tiek veikta pirmā validitātes pārbaude, kas ietver grūtības indeksa, diskriminācijas indeksa, Kronbaha alfas koeficienta statistisko analīzi.
1.2. Skalas pantu izstrāde Katram GI teorētiskā modeļa komponentam un apakškomponentam tika piemēroti atbilstoši skalas panti bērna GI mērīšanai	2.2. Ekspertu iesaistīšana mērījumā 6 brīvprātīgo ekspertu piesaistīšana teorētiskā modeļa un skalas pantu saturiskai novērtēšanai.	3.2. Pantu pirmstestēšana Tiek veikts mutvārdu pētījums 15 bērniem ar mērķi pārbaudīt, vai panti ir noformulēti atbilstoši bērnu izpratnei un vai bērni pareizi atzīmē atbilstu variantus aptaujas atbilžu lapā.	4.2. EFA (izpētošā faktoru analīze) Tiek veikta EFA, kurai tika izvirzīti vairāki modeļi, kuri tika izstrādāti, lai uzlabotu skales statistiskos rādījumus.
	2.3. Ekspertu viedokļu analīze Balstoties uz aizpildīto aptauju rezultātiem, tiek veikta ekspertu viedokļu analīze.	3.3. Pantu satura uzlabošana Tiek uzlabots skalas pantu saturs, balstoties uz pirmreizējās testēšanas pētījuma rezultātiem.	4.3. Skalas validitātes pārbaude Tiek izvēlēts statistiski atbilstošākais GI teorētiskais modelis, šajā gadījumā ar viena faktora modeli, kas iekļauj 4 apakškomponentus.
	2.4. Skalas pantu un teorētisko komponentu uzlabošana Neskaidri noformulēto teorētisko komponentu un skalas pantu korigēšana.	3.4. Statistiskās validitātes pārbaudes pētījuma organizēšana 200 sākumskolas vecuma bērnu izlases organizēšana un aptaujas novadīšana, tā sagatavojot datus statistiskās validitātes pārbaudei.	4.4. Galējā aptaujas pantu komplektēšana Aptaujas pantu komplektēšana atbilstoši statistiskajiem rezultātiem. Aptaujā paliek 23 aptaujas panti, kas ietverti izveidotajā skalā.
	2.5. Publikācijas izstrāde Zinātniskas publikācijas, kas atspoguļo skales BGIS saturiskās validitātes noteikšanas procesu, izstrāde un publicēšana.		4.5. Publikācijas izstrāde, kas atspoguļo statistiskās validitātes izstrādes posmu Zinātniskas publikācijas izstrāde un publicēšana, kas atspoguļo skales izstrādes pirmreizējās statistiskās validitātes posmu.

2. attēls. BGIS izstrādes posmi

BGIS izstrādes posmi aprakstīti publikācijās:

1. Saturiskās validitātes izstrādes posms aprakstīts zinātniskā publikācijā:

Grasmane, I. & Pipere, A. (2020). Sākumskolas vecuma bērnu garīgā intelekta skalas izstrāde: Satura pamatotības izvērtēšana. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 2, 156-183. <https://du.lv/en/social-sciences-bulletin-2/>

2. Izstrādātās skalas pirmreizējā statistiskās validitātes pārbaude aprakstīta zinātniskā publikācijā:

Grasmane, I., Raščevskis, V., & Pipere, A. (2022). Primary validation of Children Spiritual Intelligence Scale in a sample of Latvian elementary school pupils. *International Journal of Children's Spirituality*, 27(3), 1-16.

3. posms. Instrumentu bērnu garīgās labklājības (FGLL, Fisher, 2004) un laimes izjūtas (OHQ, Hills & Argyle, 2002) mērīšanai adaptācija Latvijas kultūrvidē

Šī pētījuma posma galvenais mērķis ir adaptēt Latvijas bērnu izlasei instrumentus bērnu garīgās labklājības (GL) un laimes sajūtas novērtēšanai, kā arī noteikt adaptēto aptauju psihometriskos rādītājus. Ar Latvijas bērnu izlasei piemēroto pētniecības instrumentu palīdzību tiek pamatota bērnu GI saistība ar GL un laimi un pārbaudīta PPI programmas efektivitāte. Aptauju adaptācijas process sniedz atbildes uz pētījuma papildu jautājumiem, kas saistīti ar pētījuma metožu psihometrisko rādītāju pārbaudi.

Lai piemērotu dotos instrumentus Latvijas bērniem, tās: 1) tika tulkotas atbilstoši zinātniskajām vadlīnijām, 2) tām tika veikta primārās validācijas pārbaude nelielā 5 cilvēku pilotāžas pētījumā, lai pārbaudītu, kā aptaujas dalībnieki izprot testa instrukcijas un testa pantu saturu, 3) aptaujām tika veikta otrreizējā validitātes pārbaude, 4) pēc pantu rediģēšanas abas aptaujas tika realizētas 200 bērnu grupā; 5) tika veikta iegūto datu statistiskā apstrāde, nosakot grūtības un diskriminācijas indeksu, Kronbaha alfas koeficientu, kā arī CFA (apstiprinošo faktoru analīzi). Iegūtie dati parādīja atbilstošus aptauju psihometriskos rādītājumus un to derīgumu realizācijai Latvijas kultūrvidē.

Metožu adaptācijas psihometriskie rādītāji Latvijas izlasei aprakstīti zinātniskā publikācijā:

Grasmane, I., Pipere, A., & Raščevskis, V. (2025). Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention for the development of spiritual

intelligence, relationship with happiness, and spiritual well-being for primary school children: A non-randomized controlled trial. *Journal of Happiness Studies*, 26(1), 1-25, DOI:[10.1007/s10902-024-00844-6](https://doi.org/10.1007/s10902-024-00844-6)

4.posms. PPI programmas bērnu GI attīstīšanai izstrāde

Šī pētījuma posma galvenais mērķis bija izstrādāt PPI programmu bērnu GI attīstīšanai un sagatavot atbilstošu metodoloģiju tās ieviešanai. PPI programmu veidošanās vēsture un teorētiskie pamatprincipi norāda, ka PPI tiek uzskatītas par vienu no efektīvākajām pieejām specifisku bērnu kompetenču attīstīšanai izglītības kontekstā. Balstoties uz iepriekš izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, ekspertu un disertācijas autores praktisko pieredzi, tika izstrādāta PPI programma bērna GI attīstīšanai. Šajā kopsavilkumā PPI veidošanās vēsture, to teorētiskais pamatojums, kā arī ieskats pētījumā izstrādātajā PPI programmā ir atspoguļoti nodaļā *PPI programmas kā viens no efektīvākajiem attīstības instrumentiem izglītībā*.

PPI programmas izstrāde un tās īstenošanas process ir aprakstīts zinātniskajā publikācijā:

Grasmane, I. (2023). The development of children's spiritual intelligence: Conceptual and procedural dimensions of a psycho-pedagogical intervention in Latvia. *Journal for the Study of Spirituality*, 13(1), 33-45. DOI: [10.1080/20440243.2023.2187965](https://doi.org/10.1080/20440243.2023.2187965)

5. posms. Kontrolēts nerandomizēts eksperimentāls pētījums, nosakot PPI programmas efektivitāti un GI saistību ar 1.-4. klases bērnu garīgo labklājību un laimes izjūtu.

Attiecīgā pētījuma posma galvenais mērķis ir kontrolēta nerandomizēta eksperimentāla pētījuma īstenošana, realizējot PPI programmu vispārīzglītojošajās skolās, lai noteiktu tās efektivitāti un GI saistību ar bērnu GL un laimes izjūtu.

Eksperimentā tiek pārbaudītas pētījuma hipotēzes un meklētas atbildes uz pētījumā papildus izvirzītajiem jautājumiem par izlases rādītājiem saistībā ar dzimumu un baznīcas apmeklējuma biežumu.

Hipotēzes:

H1. Piedalīšanās PPI programmā ceļ bērnu GI, GL un laimes sajūtu eksperimentālajā grupā.

H2. Eksperimentālās grupas bērniem, kuri piedalīsies PPI programmā, salīdzinājumā ar kontroles grupas bērniem tiks novērots GI, GL un laimes

līmeņa pieaugums. Šie uzlabojumi saglabāsies arī pēc trim mēnešiem, liecinot par programmas ilgtermiņa efektivitāti.

H3. Eksperimentālajā grupā visos mērījumu posmos (pirms iejaukšanās, pēc iejaukšanās un turpmākajās pārbaudēs) tiks novērota pozitīva korelācija starp GI, GL un laimes sajūtu, norādot uz to savstarpējo saistību visā izpētes periodā.

Papildus tika izvirzīti šādi pētījuma jautājumi saistībā ar izlases sociāli demogrāfiskajiem rādītājiem:

1. Kāds ir GI specifiskais saturs saistībā ar dzimumu atšķirībām un baznīcas apmeklējumu biežumu. 1.–4. klases skolēniem Latvijas vispārizglītojošajās skolās?

2. Kādas dzimumatšķirības pastāv GI, GL un laimes rādītājos eksperimentālajai un kontroles grupai pirms PPI / pēc PPI / 3 mēnešus pēc PPI?

3. Kādas atšķirības pastāv starp kontroles un eksperimentālās grupas dalībniekiem, kas apmeklē baznīcu bieži, reti vai neapmeklē, GI, GL un laimes rādītājos pirms PPI / pēc PPI / 3 mēnešus pēc PPI?

Dotajā kopsavilkumā eksperimenta īstenošanas teorētiskie pamati atspoguļoti nodaļās *PPI programmas kā viens no efektīvākajiem attīstības instrumentiem izglītībā* un *Bērnu garīguma saistība ar garīgo labklājību un laimes izjūtu*. Šajās nodaļās tiek sniegts teorētiskais pamatojums PPI programmas un eksperimenta īstenošanai.

Turpmāk sniegsim īsu katra eksperimenta īstenošanas soļa aprakstu:

1. Sākumskolas skolotāju iesaistīšana PPI programmas īstenošanā. Profesionālās pilnveides programmā, kas saistīta ar garīgās attīstības tematiku, skolotāji tika aicināti iesaistīties pētījumā. PPI programmas īstenošanai savās klasēs pieteicās 10 brīvprātīgie skolotāji.

2. Zinātniskās ētikas pasākumu īstenošana skolās. Skolotāji dalību pētījumā saskaņoja ar skolu direktoriem. Pētījumā palika tikai tie skolotāji, kuru skolas vadība deva rakstveida atļauju piedalīties pētījumā. Nākamais skolotāju uzdevums bija savas klases vecāku sapulcēs saskaņot ar vecākiem skolēnu dalību pētījumā un saņemt visu vecāku rakstveida atļaujas. Pētījumā palika tikai tie skolotāji, kas saņēma visu vecāku rakstveida atļauju par bērnu dalību pētījumā.

3. Skolotāju sagatavošana efektīvai PPI programmas īstenošanai. Tika sagatavota pedagogu profesionālās pilnveides programma, kuras ievaddaļa

tika īstenota pirms PPI vadīšanas. Viens seminārs tika organizēts programmas īstenošanas vidū skolotāju atbalstam un aktuālo ar praktisko darbu saistīto jautājumu risināšanai.

4. *Kontroles un eksperimentālo grupu izveide.* Notika vienošanās ar skolas vadību par kontroles grupas izlases veidošanu skolā un tika organizēts rakstveida saskaņojums ar vecākiem par bērnu piedalīšanos pētījuma kontroles grupā un par to, ka skolēniem tiks trīs reizes noteikti GI, GL un laimes rādītāji.

5. *Eksperimentālās un kontroles grupas izlases GI, GL un laimes noteikšana pirms intervences.* Notika bērnu GI, GL un laimes izjūtas mērījumi pirms intervences programmas gan kontroles, gan eksperimentālajā grupā.

6. *PPI programmas (intervences) īstenošana.* Eksperimentālajās klasēs skolotāji īstenoja 10 sesiju programmu, novadot reizi nedēļā pa vienai programmā ietvertai sesijai.

7. *Eksperimentālās un kontroles grupas izlases GI, GL un laimes noteikšana pēc intervences.* Notika bērnu GI, GL un laimes izjūtas mērījumi pēc intervences programmas gan kontroles, gan eksperimentālajā grupā.

8. *Eksperimentālās un kontroles grupas izlases GI, GL un laimes noteikšana 3 mēnešus pēc intervences.* Notika bērnu GI, GL un laimes izjūtas mērījumi 3 mēnešus pēc intervences programmas gan kontroles, gan eksperimentālajā grupā.

9. *PPI programmas bērnu GI attīstīšanai efektivitātes noteikšana un GI saistības ar GL un laimi izpēte.* Tika īstenota iegūto datu apstrāde, analīze, lai noteiktu PPI programmas efektivitāti un GI saistību ar GL un laimes izjūtu.

Eksperimenta norise un pētījumu rezultāti atspoguļoti zinātniskās publikācijās:

Grasmane, I. (2023). The development of children's spiritual intelligence: Conceptual and procedural dimensions of a psycho-pedagogical intervention in Latvia. *Journal for the Study of Spirituality*, 13(1), 33-45. DOI: [10.1080/20440243.2023.2187965](https://doi.org/10.1080/20440243.2023.2187965)

Grasmane, I., Pipere, A. & Raščevskis, V. (2025). Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention for the development of spiritual intelligence, relationship with happiness, and spiritual well-being for

primary school children: a non-randomized controlled trial. *Journal of Happiness Studies*, 26(1), 1-25. DOI: [10.1007/s10902-024-00844-6](https://doi.org/10.1007/s10902-024-00844-6)

Tālākajā izklāstā tiks atspoguļoti kopējie visa pētījuma elementi.

Pētījuma problēma: Pēdējo desmitgadu laikā garīguma dimensija, tostarp garīgais intelekts, ir kļuvusi par nozīmīgu pētniecības jomu, īpaši tās ietekme uz cilvēka dzīves kvalitāti. Zinātnieki arvien vairāk uzsver GI kā būtisku mūsdienu cilvēka vērtību. Tomēr joprojām trūkst pētījumu, kas analizētu, kā bērnu GI attīstība ietekmē viņu labklājību un ar to saistītas psiholoģiskās parādības.

Pētījuma mērķis: izpētīt GI specifisko saturu 1.–4. klases skolēniem Latvijas vispārizglītojošajās skolās, izvērtēt PPI programmas efektivitāti bērnu GI attīstīšanai un noskaidrot izmaiņu GI pēc dalības intervences programmā saistību ar izmaiņām bērnu garīgajā labklājībā un laimes izjūtā.

Pētījuma objekts: Sākumskolas vecuma (1. – 4. klases) bērnu GI

Pētījuma priekšmets: PPI bērnu GI attīstīšanai efektivitāte un saistība starp bērnu GI, laimes izjūtu un garīgo labklājību.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt zinātnisko literatūru par garīgumu, GI, garīgo attīstību, garīgās labklājības un laimes fenomeniem;
2. Izstrādāt bērnu GI teorētisku modeli;
3. Balstoties uz izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, izstrādāt PPI programmu 1. – 4. klases bērnu GI attīstībai;
4. Izstrādāt bērnu GI mērīšanas skalu *BGIS* un pārbaudīt tās psihometriskos rādītājus;
5. Adaptēt Latvijas 1. – 4. klašu bērnu izlasei Oksfordas laimes aptauju un Dž. Fišera garīgās labklājības skalu;
6. Veikt skolotāju sagatavošanu, kas īstenos PPI programmu skolās;
7. Organizēt PPI programmas īstenošanu bērnu GI attīstīšanai Latvijas skolās;
8. Noskaidrot, vai intervences rezultātā notiek izmaiņas bērnu GI (PPI programmas efektivitāti);
9. Noskaidrot, vai izmaiņas GI ir saistītas ar izmaiņām GL un laimes izjūtā;
10. Noskaidrot, vai pastāv saistība starp GI, GL un laimes izjūtu;
11. Apkopot, analizēt un interpretēt pētījuma rezultātus.

12. Atspoguļot pētījuma galvenos posmus un to rezultātus zinātniskajās publikācijās.

Pētījuma dalībnieki:

2. pētījuma posmā (*BGIS* izstrāde) piedalījās: 1) 15 skolēni primārajā testēšanā, 2) 6 eksperti piedalījās *GI* teorētiskā modeļa komponentu un skalas pantu saturiskās validitātes pamatotības izvērtēšanas pētījumā, 3) izstrādātās skalas validitātes pārbaudes pētījumā piedalījās 200 sākumskolas skolēni.

3. pētījuma posmā (*FGLL* (Fisher, 2004) un *OHQ* (Hills & Argyle, 2002) adaptācija) adaptācijas pētījuma izlasi veidoja 200 sākumskolas skolēni.

5. eksperimentālajā pētījuma posmā piedalījās 83 sākumskolas vecuma bērni: 41 skolēns eksperimentālajā grupā, 42 skolēni kontroles grupā.

PPI programmu savās klasēs vadīja 3 skolotāji.

Pētījuma instrumenti:

2. pētījuma posmā tika izmantota skala bērnu *GI* mērīšanai *BGIS* (Grasmane, Raščevskis, Pipere, 2022).

4. pētījuma posmā tika izmantota Dž. Fišera aptauja bērnu labklājības noteikšanai (*Feeling Good, Living Life (FGLL)*, Fisher, 2004) un Oksfordas laimes aptauja bērnu laimes sajūtas noteikšanai (*The Oxford Happiness Questionnaire (OHQ)*, Hills & Argyle, 2002).

5. pētījuma posmā tika izmantotas visi nosauktie instrumenti kā pētījumu metožu komplekss.

Pētījuma datu apstrādes un analīzes metodes:

Statistiskā analīze tika veikta, izmantojot SPSS 27.0 versiju. Kvantitatīvajā pieejā 2. un 3. pētījuma posmā tika pielietota primārā statistiskās validitātes analīze, kas aplūko pētījumā izmantoti skalu psihometriskās īpašības, analizējot grūtības un diskriminācijas indeksus, Kronbaha alfas koeficientus, kā arī aptaujas pantu izpētošās faktoru analīzes rezultātus. 5. pētījuma posmā, lai noteiktu izmaiņas mērījumos pirms eksperimenta, pēc eksperimenta un 3 mēnešus pēc PPI programmas īstenošanas, tika izmantota atkārtotā mērījuma ANOVA analīze. Lai

aprēķinātu eksperimentālās iedarbības efektu, tika izmantota kovariācijas analīze ANCOVA. Frīdmana tests tika piemērots datiem, kuriem nebija raksturīgs normāls sadalījums. Lai pārbaudītu hipotēzi, ka starp GI, GL un laimes izjūtu ir pozitīva korelācija, tika izmantots Spīrmena ranga korelācijas koeficients.

Sākotnēji tika pārbaudītas nepieciešamās normalitātes, linearitātes un homoskedasticitātes pieņēmumi, kā arī tika aprēķināti aprakstošās statistikas dati, ieskaitot vidējos rādītājus, standartnovirzes un diapazonus interesējošajiem mainīgajiem. Gadījumos, kad datiem nebija normālsadalījuma, tika izmantoti neparametriskie testi. Efektu lielumu (η^2 vērtības) interpretācija grupas mērījumos bija šāda: $\eta^2 < 0,01$ nenožīmīgs; $0,01 \leq \eta^2 < 0,06$ mazs; $0,06 \leq \eta^2 < 0,14$ vidējs; $\eta^2 \geq 0,14$ liels (Cohen, 1988). Koena efektu lielumu interpretācija bija šāda: mazs efekts ($d = 0,2$), vidējs efekts ($d = 0,5$) un liels efekts ($d = 0,8$) (Lakens, 2013).

Lai pārbaudītu H1, tika salīdzināti EG bērnu GI, GL un laimes izjūtas rādītāji pirms un pēc PPI programmas. H2 pārbaude ietvēra EG rādītāju analīzi trīs laika posmos: pirms PPI programmas, tūlīt pēc tās un trīs mēnešus vēlāk, lai novērtētu ilgtermiņa efektu. Visi rādītāji tika aprēķināti arī KG. EG un KG rezultāti tika salīdzināti, analizējot programmas noturīgumu laikā.

Pētījuma procedūras

Otrajā pētījuma posmā tika izstrādāta BGIS bērnu GI noteikšanai un veikta tās psihometrisko rādītāju pārbaude. Pētījuma izlase tika veidota, ievērojot zinātniskās ētikas principus, tostarp saskaņojot pētījuma veikšanu ar skolas vadību un iegūstot pētījumā iesaistīto bērnu vecāku piekrišanu. Dalībnieku rekrutēšana notika, balstoties uz iesaistīto pedagogu brīvprātīgu ieinteresētību un iniciatīvu. Pirms datu ievākšanas pedagogi tika sagatavoti pētījuma metožu korektai pielietošanai, piedaloties profesionālās pilnveides kursā. Pētījumā piedalījās 200 sākumskolas skolēni no vispārizglītojošās skolas. Datu ievākšana notika strukturētā veidā, un iegūtie dati tika apkopoti un analizēti sadarbībā ar statistiskās izpētes speciālistu.

Trešajā pētījuma posmā tika veikta bērnu garīgās labklājības (FGLL; Fisher, 2004) un laimes izjūtas (OHQ; Hills & Argyle, 2002) mērīšanas instrumentu adaptācija Latvijas kultūrvidē.

Ceturtajā pētījuma posmā tika izstrādāta PPI programma bērnu GI attīstīšanai.

Piektajā pētījuma posmā tiek izmantotas procedūras, kas saistītas ar PPI programmas efektivitātes un bērnu GI, GL un laimes rādītāju izpēti. Tās ietver: sākumskolas skolotāju iesaisti pētījumā, zinātniskās ētikas pasākumu īstenošanu, skolotāju sagatavošanu PPI programmas īstenošanai, pētījumu izlases veidošanu – kontroles un eksperimentālo grupu komplektēšanu. Pētījuma noslēguma procedūra ietvēra bērnu GI, GL un laimes rādītāju noteikšanu trīs laika posmos (pirms intervences, pēc intervences un sekojošajā novērojumā). Tika veikta iegūto datu statistiskā analīze, lai izvērtētu PPI programmas efektivitāti un šo rādītāju savstarpējās saistības.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes:

1) Bērnu dalība PPI programmā sākumskolas vecuma bērnu GI attīstībai veicināja statistiski nozīmīgas pozitīvas izmaiņas bērnu GI un šis pozitīvais efekts saglabājās arī pēc trīs mēnešiem, norādot uz programmas ilgtermiņa efektivitāti.

2) Visos trīs mērījumos (pirms, pēc un trīs mēnešus pēc intervences) eksperimentālā grupā tika atklāta pozitīva statistiski nozīmīga korelācija starp GI, GL un laimes izjūtu.

3) Pirms eksperimentālā pētījuma GI līmenis bija augstāks meitenēm, taču pēc piedalīšanās PPI abi dzimumi uzrādīja vienādu GI līmeni, kas liecina par pozitīvu programmas ietekmi īpaši uz zēnu GI. No visiem pētījumā analizētajiem rādītājiem visizteiktākās dzimumu atšķirības tika novērotas GI un GL attīstībā.

4) PPI efektivitāte bija līdzīga visiem eksperimentālās grupas dalībniekiem neatkarīgi no baznīcas apmeklējuma biežuma. Tomēr neliela statistiski nenoīmīga atšķirība (augstākas vērtības) tika atklātas bērniem, kuri dažreiz apmeklē baznīcu (gan EG, gan KG). PPI ietekme neatkarīgi no baznīcas apmeklējuma biežuma apliecina bērnu garīguma attīstības nepieciešamību un iespēju ne tikai baznīcas kontekstā, bet arī laicīgā izglītības jomā.

1. Teorija

1.1. Garīguma jēdziens mūsdienu sociālajās zinātnēs un psiholoģijā

Šī nodaļa analizē garīguma jēdziena problemātiku mūsdienu sociālajās zinātnēs un psiholoģijas zinātnes nozarē. Garīguma jēdziena izpētes aktualitāte un nozīme īpaši bērnu psiholoģijas kontekstā ir atspoguļota akadēmiskajā literatūrā un ar šo pētījumu saistītajās publikācijās (Grasmane & Pipere, 2020; Grasmane et al., 2022; Grasmane & Pipere, 2022; Grasmane, 2023; Grasmane et al., 2024).

20. gs. beigās un 21. gs. sākumā, pētot garīgumu sociālajā, kultūras, ekonomikas un politiskajā jomā, zinātnieki sāka aktualizēt nepieciešamību meklēt inovatīvus un oriģinālus veidus cilvēces ikdienas problēmu risināšanai, aicinot atbrīvoties no tādām problēmu risināšanas stratēģijām, kas balstās tikai iepriekš pierastā racionālā pasaules izpratnē, uzsverot šāda domāšanas veida izsmeltās iespējas un aicinot paplašināt zinātnisko pasaules uztveri un pētniecību, aplūkojot sociāli aktuālu jautājumu risināšanas iespējas no dažādiem kontekstiem, tai skaitā arī no garīgā aspekta. Tā kā garīguma jēdzienu var pielietot jebkurā dzīves jomā, tas tiek raksturots kā plašs un daudzdimensionāls jēdziens (Dyson et al., 1997; Grasmane, 2019; Grasmane, 2023; Moberg, 2010; Weaver, 2006; Zappala, 2021).

Garīguma pētniecība zinātnes kontekstā sākās ar reliģiskās psiholoģijas kā zinātniska virziena rašanos un attīstību. Šī virziena ietvaros pētnieki sāka pētīt cilvēka garīgo pieredzi, kura tiek pārdzīvota caur ticību. Par reliģijas psiholoģijas pamatlicēju tiek uzskatīts ASV filozofs un psihologs Viljams Džeimss (*William James*), kurš dibināja garīgās psiholoģijas asociāciju un uzrakstīja pirmo mācību grāmatu reliģijas psiholoģijā. V. Džeimsa ietekme šajā jomā vēl joprojām ir būtiska (James, 1902). Reliģijas psiholoģijas dilemma un centrālais risināmais jautājums bija saistīts ar zinātniski pamatotām izpētes metodēm, kuras var izmantot šīs jomas pētniecībā (Gorsuch, 1988).

Vēlāk, attīstoties labklājības jēdziena aktualitātei, garīgumu arvien vairāk sāka pētīt kā būtisku cilvēka labklājības un veselības priekšnosacījumu. Arī garīguma definīcija, aplūkojot to kā būtisku labklājības komponentu, ir piedzīvojusi transformāciju. Tā ir mainījusies no tradicionālā skatījuma, kurā garīgums tiek saprasts galvenokārt kā reliģioza cilvēka īpašība, uz plašāku interpretāciju, kur garīgums tiek saistīts ar

vispārēju cilvēka tieksmi pēc labklājības un laimes. Dažos gadījumos garīgums tiek pilnībā nošķirts no reliģijas (Moberg, 2010). Literatūras analīze liecina, ka mūsdienu psiholoģijas kontekstā garīguma jēdziens var tikt interpretēts dažādi: tas var ietvert tikai reliģisko aspektu, tikai sekulāro aspektu vai abu aspektu integrāciju. Dotais pētījums garīgumu un tajā ietverto jēdzienu GI apskata sekulārās pieejas kontekstā (Grasmane & Pipere, 2020).

Saskaņā ar mūsdienu psiholoģijas pētījumiem garīgums tiek uzskatīts par jēdzienu, kas raksturo cilvēka personības aspektus. Individuālais garīgums (angļu val. *individual spirituality*) tiek interpretēts kā katra cilvēka unikālā un specifiskā garīguma izpausme. Pētnieki uzsver nepieciešamību izstrādāt pieejas un metodes, kas veicina garīguma attīstību, jo tas var uzlabot cilvēka dzīves kvalitāti, uzlabot funkcionēšanu un veselību (Myers & Sweeney, 2005; Nelson, 2009; Pettersson, 2003, kā minēts Beehner, 2019). Šī brīža garīguma pētniecības aktuālākie jautājumi sociālajās zinātnēs ir garīgās veselības, garīgās labklājības un laimīgas, uz ilgtspējīgu attīstību orientētas sabiedrības transformācija. Garīguma attīstības programmu, instrumentu un metožu izstrāde tiek uzskatīta par būtisku un nozīmīgu mērķi mūsdienu psiholoģijas zinātnē (Grasmane et al., 2025).

Neraugoties uz pētnieku pieaugošo interesi par garīguma izpēti un šī jēdziena nozīmīgumu dažādās jomās, garīguma pētniecība joprojām atrodas salīdzinoši agrīnā attīstības stadijā. Pētījumi par garīguma ietekmi uz cilvēka dzīves dažādām jomām nav pietiekami, un tie nesniedz zinātniski pamatotas atbildes uz aktuāliem cilvēces izvirzītajiem jautājumiem. Mūsdienās cilvēki joprojām saskaras ar ievērojamām grūtībām, pielāgojoties pieaugošajām pārmaiņām, neskaidrībām, sarežģītajiem politiskajiem un sociālajiem apstākļiem. Ir novērojama cilvēces nespēja efektīvi reaģēt uz šiem izaicinājumiem, vienlaikus saglabājot fizisko un garīgo veselību, cilvēciskās pamatvērtības un pašcieņu (Zappala, 2021). Garīgā intelekta pētnieks Dž. Zapala norāda, ka supraracionālā domāšana ir tikai viena daļa no cilvēka smadzeņu potenciāla. Pētnieks aicina mūsdienu zinātniskajai domai pievērsties jauna domāšanas veida attīstīšanai, kas tiek definēts kā garīgais intelekts, uzsverot GI attīstības nepieciešamību visos sociālajos līmeņos, īpaši aicinot to attīstīt izglītībā, integrējot mācību programmās garīgo spēju attīstību un tā palīdzot cilvēkam atrast dzīves jēgu, vērtības un dzīves mērķi

(Grasmane, 2023; Zappala, 2021; Zohar & Marshall, 2004; Zohar, 2016; Walton, 2017).

1.2. Bērnu garīgās attīstības likumsakarības un teorētiskās pieejas

Šajā nodaļā aplūkots pētījuma uzdevums – analizēt bērnu garīgo attīstību mūsdienu psiholoģijas kontekstā, lai konceptualizētu bērnu GI attīstību vispārējās garīgās attīstības ietvaros. Apakšnodaļā tiks analizētas mūsdienu psiholoģijas galvenās garīgās attīstības teorijas, raksturoti bērnu garīgās attīstības pamatprincipi un atspoguļotas likumsakarības, kas jāņem vērā, izstrādājot PPI programmu bērnu GI attīstīšanai un instrumenta pantus bērnu GI mērīšanai.

20. gs. 60. gados pētījumi par garīgumu kristīgās reliģijas kontekstā bija daļa no plašākām akadēmiskām un starpdisciplinārām iniciatīvām, kas tiecās integrēt psiholoģijas, teoloģijas un pedagoģijas perspektīvas. Šo centienu mērķis bija padziļināti izprast ticības un garīguma attīstības procesus bērniem un pieaugušajiem, veicinot izpratni par to, kā dažādi faktori ietekmē reliģisko pieredzi un tās veidošanos. Lai gan daudzi nozīmīgi pētījumi šajā jomā tika veikti vēlāk, 1960. gadu kontekstā īpaši izceļas teologa un attīstības psihologa Džeimsa Faulera (*James W. Fowler*) centieni izpētīt ticības attīstību cilvēka dzīves laikā. Pētījumi šajā jomā kļuva par pamatu viņa plaši atzītajai un ietekmīgajai ticības attīstības teorijai, kas sniedz sistemātisku ieskatu par to, kā indivīdi dažādos vecuma posmos un dzīves situācijās veido savu ticību (*Faith Development Theory*). Šajā periodā pētnieks galvenokārt balstījās uz trīs galveno attīstības teorētiku idejām: Žana Piažē (*Jean Piaget*) kognitīvās attīstības teoriju, Ērika Eriksona (*Erik Erikson*) psihosociālās attīstības teoriju un Lorensa Kolberga (*Lawrence Kohlberg*) morālās attīstības teoriju. Dž. Faulers vēlāk izstrādāja savu pieeju, kas aplūkoja ticības un garīguma attīstību, balstoties uz reliģisko pieredzi, kultūras tradīcijām un cilvēka personīgo izzini. Šajā laikā Dž. Faulera darbs bija vairāk teorētisks, sagatavojot pamatu empīriskiem pētījumiem vēlākajās desmitgadēs. Šajā laikā garīgās attīstības pētniecībā ir novērojama tendence par garīguma jēdziena centrālo pazīmi uzskatīt lūgšanu un sarunu ar transcendentu (Elkid, 1970; Flower, 1981; Goldman, 1964; Long et al., 1967).

Savukārt kopš 2000. gada, kad garīguma pētniecība sāka attīstīties plašākā kontekstā, pieaugušo un bērnu garīgajai attīstībai zinātnieki sāka

izvirzīt citas galvenās pazīmes. Šo laiku var uzskatīt arī par bērnu garīguma plašākas izpētes sākumu. Piemēram, R. Bojatzis uzskata, ka bērna garīgās attīstības nozīmīgākais aspekts ir socializēšanās, kas ietver daudzpusīgas saskarsmes formas, tādas kā reliģija, ģimenes garīgums, izglītības ietekme u.tml. (Bojatzis, 2005). Savukārt, apskatot garīgo attīstību no kognitīvās perspektīvas, tiek uzsvērts, ka bērna domāšana ir kombinēta un tā satur gan racionālo, gan mitoloģisko aspektu. Mitoloģiskais, intuitīvais, tēlainais aspekts ir pamats bērnu garīgumam, un šo aspektu attīstīšana veicina garīgo attīstību, kas savukārt ietekmē bērnu kognitīvo attīstību (Woolley, 2000). Dž. Konns (*John Conn*) par garīguma un tā attīstības centrālo jēdzienu uzskata cilvēka “Es” pašapzināšanos, autentiskuma apzināšanos un to ietekmi uz attiecību kvalitāti (Conn, 1992). P. Boijers (P. Boyer) uzsver, ka cilvēka garīgums ir dabisks, iekšējs, intuitīvs, specifisks domāšanas veids (Boyer, 1994). Citas teorijas, kas pēta garīgumu, fokusējās uz morālās izpratnes attīstības izpēti kā uz centrālo garīgās attīstības virzītājspēku (Erenchinova & Proudchenko, 2018; Nelson, 2009).

Mūsdienu zinātnieki pētījumos izvirza dažādas atšķirīgas un pat pretrunīgas garīgās attīstības pazīmes, tādēļ vienoties par to, kā definēt garīgo attīstību, pētniekiem ir bijis grūts un sarežģīts zinātnisks uzdevums. Pat zinātniskajā literatūrā, kas veltīta garīgās attīstības jautājumiem, piemēram, “Bērnu un pusaudžu garīgās attīstības rokasgrāmata” (*Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*) (Roehlkepartain et al., 2005), zinātnieki garīgās attīstības jēdzienu apskata katrs no sava skatu punkta. Šīs grūtības jēdziena definēšanā atklāj garīguma un garīgās attīstības daudzfunkcionālo raksturu. Abu iepriekš minēto zinātnisko pieeju pētnieki – gan sākotnējās garīgās attīstības pētniecības, gan 20. gs. 90. gadu pētniecības virziena pārstāvji – ir nonākuši pie vienota secinājuma, ka garīgums ir attīstāms.

Lai izstrādātu vienotu garīgās attīstības definīciju, garīgās attīstības izpētes institūts (ASV) sadarbībā ar Minesotas pētniecības institūtu veica pētījumu, ievācot datus no 5000 bērniem un jauniešiem vecumā no 12 – 25 gadiem Eiropas valstīs, ASV, Austrālijā, Indijā, Japānā un Ķīnā. Ar aptauju un fokusgrupu palīdzību tika pētīta garīguma daba, funkcijas un raksturs. Šī pētījuma ietvaros tapa zinātniskās vadlīnijas garīgās attīstības kā jēdziena definēšanai, ko lieto mūsdienu psiholoģijā. Šī starptautiski atzītā garīgās attīstības definīcija apliecina: *Garīgā attīstība ir iekšēju spēju attīstība, kura*

realizē cilvēka transformāciju un transcendenci, attīstot pašapzināšanos, augstākā ES, kas ir augstāks nekā reālais ES, izzināšanu, iekļaujot svēttapšanas aspektu (Benson et al., 2003, 205.–206. lpp.).

Pētot garīgās attīstības pazīmes saistībā ar bērnu vecumposmu, zinātnieki ir izstrādājuši vairākas pieejas, kas garīgo attīstību apskata no dažādiem aspektiem: 1) kognitīvo pieeju, 2) sociāli ekoloģisko pieeju 3) un dinamiski sistēmisko teoriju.

Garīgās attīstības kognitīvā teorija. Līdzīgi kā attīstības psiholoģija analizē kognitīvos uzdevumus dažādos vecumposmos, arī garīgās attīstības pētnieki identificē specifiskas garīgās attīstības stadijas. Dž. Faulers, izvirzot *ticību* kā centrālo garīgās attīstības pazīmi un sasaistot to ar Ž. Piažē kognitīvo attīstību, izstrādāja septiņas ticības attīstības stadijas. Piemēram, pētnieks aprakstot vecumposmu no 3 līdz 7 gadiem uzsver, ka šajā vecumā attīstās *intuitīvi projektīvā ticība*, kas balstās simbolos un stāstos, ar dominējošu intuitīvu, nevis racionālu raksturu. Savukārt no vecumā 7 līdz 12 gadiem veidojas *mītiski literārā ticība*, kur bērni sāk nošķirt patiesību no mītiem un attīstīt kritisko domāšanu (Fowler, 1981). Abus šos garīgās attīstības aspektus ir būtiski ņemt vērā, izstrādājot programmu bērnu garīgajai attīstībai, šajā gadījumā PPI programmu bērnu GI attīstībai.

Savukārt garīgās attīstības pētniece K. Kārtraita (*Kartwright*) paplašina šo pieeju, kas sasaista garīgās attīstības stadijas ar Ž. Piažē teoriju (Kartwright, 2001). Atgriežoties pie bērniem sākumskolas vecumā, teorijas autore, līdzīgi kā Dž. Faulers, saskaņā ar Ž. Piažē teoriju uzsver pāreju no pirmsoperacionālās uz konkrēto operāciju stadiju, kurā bērniem dominē simboliska un mītiska pasaules uztvere. Attīstoties mītiskajai uztverei un šo attīstību atbilstoši stimulējot, pēc Kārtraitas domām, bērniem pakāpeniski attīstās arī loģiskā domāšana, un sākumskolas vecumposmā bērni parādībām sāk meklēt savai ticībai loģiskus izskaidrojumus, balstoties uz personīgo pieredzi un apkārtējās vides izzināšanu. Šajā vecumposmā svarīgi balstīt mācīšanos uz bērna praktisko pieredzi, piedzīvojumiem un sarunām, kas palīdz izprast garīgus procesus un patiesības (Labouvie-Vief, 1999). Vienotas sociālās normas un loģiskas pieejas veicina gan emocionālo, gan garīgo attīstību. Šajā stadijā cilvēks sāk meklēt loģiskus skaidrojumus savām attiecībās ar Dievu un bērnam vairs nepietiek tikai ar simboliski mitoloģisko garīgās pasaules izpratni. Bērns sāk meklēt izskaidrojumu tam, kas notiek viņa dzīvē (Kartwright, 2001).

Kognitīvā pieeja ir vērsta uz iekšējo pasauli, izceļot garīgās attīstības psiholoģiskos procesus. Lai izstrādātu PPI programmu bērna GI attīstībai, ir būtiski noskaidrot un ņemt vērā šos iekšējos attīstības aspektus. Tas ne tikai palīdz precīzāk definēt GI attīstības uzdevumus, bet arī atvieglo piemērotāko metožu meklējumus to risināšanai. Garīgās attīstības kognitīvās teorijas atklāj, ka: 1) garīgums ir attīstāms, tātad šādas programmas izstrādei ir jēga, 2) garīgums ir iekšējs intuitīvs fenomens, kura attīstība saistīta ar intuitīvās domāšanas “pacelšanu” apzinātībā un racionālā domāšanā, 3) garīgums ir spēja komunicēt ar transcendentu, 4) garīgums ir saistīts ar kontaktu kvalitāti ar sevi, savu intuitīvo, unikālo dabu, attiecību kvalitāti ar citiem cilvēkiem, spēju cienīt dabu un apkārtējo vidi, kā arī ar attiecību kvalitāti ar pārpasaulīgo realitāti.

Tomēr neskatoties uz kognitīvās pieejas nozīmīgumu, vadošie attīstības psiholoģijas pētnieki norādīja, ka šī teorija nespēj atklāt visus mainīgos, kas ietekmē pētījumu rezultātus šajā jomā. Tika izstrādāta jauna garīgās attīstības pieeja – *Dinamiski sistēmiskā attīstības stadiju teorija* (Boyatzis, 2005; Spilka et al., 2003). Ja kognitīvā pieeja garīgo attīstību skaidro saistībā ar vecumposmiem (Overton, 1998), tad jaunā pieeja pēta garīguma attīstību neatkarīgi no vecuma, pievēršoties garīguma stratēģiju dinamikai un to mijiedarbībai (Siegler, 1996). Dž. Faulers savā ticības attīstības teorijā cenšas apvienot kognitīvo un dinamisko pieeju, analizējot ticības dzīves kvalitāti un izpratnes veidošanos septiņās stadijās vai *ticības izpratnes logos*. Garīgā attīstība šeit tiek analizēta, ņemot vērā cilvēka ticības izpratni un briedumu. Pirmās stadijas (1.–4.) saskan ar Ž. Piažē domāšanas attīstības virzību no konkrētās uz abstrakto domāšanu (Fowler, 1981; Piaget, 1967). Dinamiski sistēmiskā pieeja ir piemērota netipiskos gadījumos, piemēram, kad psihiskas traumas bloķē bērna garīgo attīstību. Šādos gadījumos pētnieki analizē konkrēta indivīda attīstības posmus neatkarīgi no vecuma (Boyatzis, 2005). Svētdienas skolu pieredze liecina, ka apmēram 30% bērnu attīstās netipiski un Faulera teorija palīdz izveidot individuālu pieeju šādiem bērniem (Fowler & Dell, 2006). Lielākā daļa šī virziena pārstāvju uzskata, ka indivīda kognitīvās izmaiņas tikai virspusēji atspoguļo viņa patieso attīstību, pētnieki dod priekšroku dziļākai bērna izpētei (Overton, 1998). Tādējādi dinamiski sistēmiskā garīguma attīstības teorija uzsver bērnu unikālās un individuālās garīgās attīstības nozīmību.

Izstrādājot PPI programmu bērnu GI attīstībai, ir būtiski definēt garīgās domāšanas stratēģijas un kvalitātes, kas nav saistītas ar noteiktu vecumu, bet raksturo GI attīstības kvalitāti. Būtībā GI programma ir šādu domāšanas

stratēģiju attīstīšana, tādēļ teorētiskās izpētes ietvaros ir jādefinē GI pazīmes un jāmeklē metodes to attīstībai.

Savukārt *Sociāli ekoloģiskā pieeja* pēta sociālā konteksta ietekmi uz bērnu garīgo attīstību, īpaši izceļot ģimeni kā primāro attīstības kontekstu, kam seko vienaudži, baznīca, skola un kultūra (Boyatzis et al., 2006). Šī pieeja balstās uz L. Vigotska un U. Bronfenbrennera teorijām, kas uzsvēra sociālās un kultūras vides nozīmi bērna attīstībā, īpaši ģimenes un vecāku zināšanu lomu (Bronfenbrenner, 1979; Vigotskis, 1978). Pētījumi rāda, ka 80% pētījumu par ģimenes ietekmi uz bērnu garīgo attīstību ir balstīti sociāli ekoloģiskajā pieejā (Mahoney et al., 2001). Garīguma attīstība būtiski veicina bērnu psiholoģisko veselību, īpaši palīdzot pārvarēt zaudējuma pieredzi, piešķirot skumjiem notikumiem jaunu jēgu (Andrews & Marotta-Walters, 2005). Transakcijas teorija akcentē, ka bērnu intuitīvais garīgums attīstās harmoniskāk ģimenēs, kur vecāki un bērni savstarpēji apmainās ar garīgu pieredzi, veicinot holistisku izaugsmi (Boatzis & Jenicki, 2003; Kuczynski, 2003).

Pētnieki uzsver, ka efektīva PPI programmas norise un tās rezultāti ir atkarīgi arī no sociālās mijiedarbības efektivitātes starp skolotāju un skolēnu (Andrews & Marotta-Walters, 2005; Lipman, 1999; Stanszus et al., 2016). Līdz ar to skolotāja sagatavošanās programmas vadīšanai ir nozīmīgs aspekts arī efektīvas GI attīstības programmas īstenošana.

Tādējādi, sociāli ekoloģiskā pieeja pieeja izceļ ārējo faktoru nozīmi garīguma attīstībā, īpaši skolotāja un skolēna mijiedarbību.

Aplūkojot garīgās attīstības izpētes teorētiskos virzienus, var secināt:

1. PPI programmas izstrādē bērnu GI attīstībai būtiski ir precīzi definēt, kurš garīguma komponents tiek attīstīts, atspoguļot tā nozīmi un teorētisko pamatu. Intervence ir zinātniski pamatota, ja programma skaidri nosaka attīstāmo aspektu, tā pazīmes un attīstības mērķus.

2. *Kognitīvā pieeja* garīgo attīstību raksturo kā iekšēju kvalitāti, kuru var attīstīt, paceļot intuitīvo domāšanu apzinātā līmenī. PPI programmas izstrādē bērnu GI attīstībai būtiski ir ņemt vērā šos iekšējos psiholoģiskos aspektus, lai definētu attīstības uzdevumus un izvēlētos atbilstošas metodes to sasniegšanai.

3. *Dinamiski sistēmiskā garīgās attīstības teorija* izceļ bērnu individuālās un unikālās attīstības nozīmību. Izstrādājot PPI bērnu GI attīstībai, būtiski definēt domāšanas stratēģijas un kvalitātes, kas raksturo individuālo attīstību, neatkarīgi no vecumposmiem. GI attīstošās

programmas mērķis ir veicināt šādu stratēģiju attīstību, radot telpu bērnu individuālai un unikālai izaugsmei.

4. *Sociāli ekoloģiskā pieeja* uzsver ārējo faktoru ietekmi uz bērna garīguma attīstību, īpaši akcentējot skolotāja un skolēna mijiedarbības kvalitāti. Efektīva PPI balstās uz skolotāja sagatavotību un spēju veidot kvalitatīvu mijiedarbību, kas būtiski ietekmē programmas rezultātus un garīguma attīstību.

1.3. Garīgais intelekts

GI jēdziena definēšana un dziļāka izpratne veido metodoloģisko ietvaru jaunajam bērna GI modelim (Grasmane, 2019), kurš savukārt veicina dziļāku izpratni par bērnu GI un sniedz zinātnisku bāzi inovācijām šajā jomā (Grasmane et al., 2025).

Cilvēka intelekta daudzdimensionālā daba un tās psiholoģiskā izpēte kļuva par nozīmīgu zinātnisku diskusiju objektu 20. gs. beigās. Apstrīdot iepriekš dominējošo uzskatu, ka intelekts ir saistīts tikai ar IQ, Hovards Gārdners (*Howard Gardner*) piedāvāja koncepciju, kurā intelekts tiek uzskatīts par iedzimtu un daudzveidīgu faktoru kopumu, sākotnēji iedalot to septiņos komponentos – lingvistiskā, loģiski matemātiskā, ķermeniskā, muzikālā, telpiskā, emocionālā, eksistenciālā –, tādējādi paplašinot izpratni par intelekta būtību (Gardner, 1993). Vēlāk 20. gs. sākumā viņš precizēja un paplašināja šo komponentu kopu, eksistenciālo intelektu pārdēvējot par garīgo intelektu un pievienojot jaunus faktorus – dabaszinātņu intelektu, kas atbild par spēju izprast un novērtēt apkārtējo pasauli, dabu, atpazīt tās likumsakarības un mijiedarbību, karjeras intelektu – profesionalitātes spējas dažādās sociālās un dabas zinātņu jomās un morāli ētisko intelektu – sociālā taisnīguma izjūtu un spēju ietekmēt sociālās attīstības procesus (Gardner, 2011).

Reaģējot uz H. Gārdnera teoriju par intelekta daudzdimensiālo dabu, parādījās pētījumi, kas pēta intelekta atsevišķas dimensijas – sociālo, emocionālo un garīgo intelektu. Lai gan šī teorija tiek kritizēta par eksperimentālu empīrisku pierādījumu trūkumu, pēdējos gados neirozinātnes sāk rast pierādījumus par katra intelekta veida kognitīvi-neirālo korelātu (Shearer & Karanian, 2017).

GI pētnieks Dž. Zapala, salīdzinot garīgo, emocionālo un racionālo intelektu, izceļ šo intelekta dimensiju atšķirības šādi: “Racionālais intelekts (IQ) veido materiālistiskās domāšanas pamatu, fokusējot atbildi uz jautājumam “Ko es domāju?”. Šis intelekts tiek izmantots, lai risinātu

loģiskas un stratēģiskas problēmas, strukturējot un analizējot informāciju. Emocionālais intelekts (EQ) saista cilvēku ar viņa emocionālo pasauli, meklējot atbildi uz jautājumu "Ko es jūtu?". Tas veicina spēju saprast citu cilvēku emocijas, veidot empātiju un adaptīvi reaģēt uz dažādām situācijām un sociālajiem kontekstiem. Savukārt garīgais intelekts (SQ) paceļ domāšanu holistikā līmenī, tiecoties pēc atbildes uz eksistenciālo jautājumu "Kas es esmu?". Šis intelekts tiek izmantots, lai izzinātu dzīves jēgu, vērtības un risinātu dziļus filosofiskus vai ētiskus jautājumus" (Zappala, 2021, 4.lpp.).

Pētot GI jēdziena izpratni mūsdienu psiholoģijas zinātnē, līdzīgi kā pētot garīguma jēdzienu, var novērot, ka dažādi autori definē atšķirīgas garīgi intelektuālu indivīdu raksturojošas spējas (Grasmane & Pipere, 2020).

Pazīstamākais GI pētnieks D. Kings GI definē kā mentālu spēju kopumu, kas veicina savas esamības nemateriālo un transcendentālo aspektu apzināšanos, integrāciju un adaptīvu pielietošanu, tādējādi attīstot sevī tādas kvalitātes kā dziļas eksistenciālās pārdomas, padziļinātu nozīmes un jēgas izpratni, sava transcendentālā "Es" apzināšanos un spēju sasniegt garīgus apziņas stāvokļus (King, 2008). Attīstot D. Kinga atziņas, GI jēdzienu turpina attīstīt vairāki pētnieki, pievienojot tam citas garīgas spējas. Piemēram, Roberts A. Emmons (*Robert A. Emmon*) uzsver transcendences (plašāku garīgās apziņas stāvokļu) sasniegšanu, pievienojot spēju šos garīgos stāvokļus integrēt ikdienas dzīvē (Emmons, 2000). D. D. Nāzele, līdzīgi kā R. A. Emmons, uzsver prasmī garīgās spējas un resursus izmantot praktiskām vajadzībām, pievienojot spēju pieņemt pārdomātus lēmumus eksistenciālu pārdomu brīdī vai risinot savas ikdienas grūtības (Nasel, 2004). K. D. Noble šo uzskaitījumu papildina ar spēju izprast un apzināties pastāvošās realitātes integrētību plašākā realitātē un indivīda apzinātu vai neapzinātu mijiedarbību ar to (Noble, 2001). D. Zohāra un I. Māršals raksta, ka garīgi intelektuālu indivīdu raksturo elastīgums, aktīva, atbilstoša, adaptīva, spontāna rīcība, spēja saskatīt vienojošo, saprast cēloņu un seku mijiedarbību, atrast jēgpilnas atbildes uz saviem jautājumiem, spēja pieņemt un pārvarēt sāpes, spēja rīkoties saskaņā ar savām vēlmēm (Zohar & Marshall, 2016). Jēgpilnuma jautājumu akcentē arī M. Volmans, uzskatot, ka garīgi intelektuālu indivīdu raksturo spēja uzdot jautājumus par dzīves jēgu, izjust vienotību ar citiem cilvēkiem un pasauli (Wolman, 2001). F. Vogana dzīves jēgas un eksistenciālo aspektu apzināšanos papildina ar emocionālo komponenti, uzskatot, ka garīgā prakse attīsta interpersonālo un intrapersonālo jūtīgumu (Vaughan, 2002). J. Amrams garīgi intelektuāla

indivīda īpašības definēja, veicot garīgo prakšu veicēju kvalitatīvu izpēti. Viņa pētījumi liecināja, ka garīgi intelektuālu indivīdu raksturo apzināšanās, labvēlība, jēgpilnības izjūta, transcendence, taisnīgums, mierpilna ļaušanās savai būtībai, iekšēja brīvības izjūta un apzināšanās (Amram, 2007). Savukārt D. Siska GI spēju aprakstam pievieno radošuma komponenti un uzsver GI nozīmi izglītības sistēmā un līderībā (Sisk, 2008, 2016). Tādējādi GI tiek raksturots kā daudzpusīgu, ikdienas dzīvē pielietojamu spēju kopums, kuru iespējams pilnveidot un attīstīt.

1.4. Jaunākā skolas vecuma bērnu garīgā intelekta teorētiskais modelis

Mūsdienu psiholoģijas zinātnē ir pieejami pētījumi par GI un tā attīstīšanas iespējām pusaudžu vecumā (Hosseini et al., 2010; Mishra & Vashist, 2014), taču pētījumi par garīgumu un tajā ietvertu jēdzienu GI jaunākiem bērniem ir ierobežoti (Mata-McMahon, 2016). Lai attīstītu GI pētījumus sākumskolas vecuma bērniem, bija nepieciešams izstrādāt teorētisku pamatojumu bērnu GI jēdzienam, īpaši koncentrējoties uz GI attīstības nosacījumiem un metodoloģiju. Apkopojot zinātniskās atziņas par garīgumu, garīgo attīstību, intelekta dabu un GI, šī pētījuma ietvaros tika izveidots teorētisks modelis, kas raksturo 7 – 10 gadus vecu bērnu GI (Grasmane, 2023; Grasmane & Pipere, 2020). Bērnu GI teorētisks modelis nodrošina strukturētu ietvaru sākumskolas vecuma bērnu GI izpētei, veido pamatu jaunu programmu un metodoloģiju izstrādei bērnu GI attīstīšanas jomā. Modelis dod iespēju zinātniekiem pilnveidot doto pieeju, attīstot jaunas teorijas, izvirzot jaunas hipotēzes, veicot kontrolētus eksperimentus, kuros iespējams izmantot gan kvantitatīvas, gan kvalitatīvas pētniecības metodes. Modelis veicina dziļāku izpratni par bērnu GI un veido zinātnisku vidi inovāciju izstrādei bērnu GI attīstības jomā, kas ir īpaši noderīgi izglītības politikas reformu un PPI programmu ieviešanas gadījumos. Turklāt dotais modelis veicina starpdisciplināru pieeju, apvienojot psiholoģijas, izglītības un bērnu terapijas jēdzienus, tā paverot iespēju holistikai bērnu GI attīstības jautājumu risināšanai dažādos līmeņos.

Modelis ir pielāgots šī vecumposma psiholoģiskajam kontekstam, balstoties uz GI teoriju adaptāciju (Cartwright, 2001). Tas ietver piecus galvenos komponentus, no kuriem katrs sastāv no pieciem

apakškomponentiem (Grasmane, 2023; Grasmane & Pipere, 2020) (skat. 1. tabulu).

1. tabula. *Bērnu GI teorētiskā modeļa komponenti un apakškomponenti*

Nr.	GI modeļa komponenti	Apakškomponenti
1.	Spēja radīt un apzināties dzīves jēgu	Transcendentālā apzināšanās (attiecības ar Dievu vai kaut ko augstāku)
		Spēja izvīrīt mērķus un apzināties dzīves jēgu
		Spēja apzināties profesionālo aicinājumu
		Nepieciešamība izprast cēloņus, uzdodot jautājumu: “Kāpēc?”
		Vēlēšanās pārdomāt eksistenciālus jautājumus (laiks, telpa, dzīves jēga utt.)
2.	Pašapzināšanās spējas	Identitātes apzināšanās
		Pašcieņas attīstība – cieņa pret sevi, saviem uzskatiem un talantiem
		Personības stipro un vājo pušu apzināšanās
		Spēja spēlēt brīvu, radošu, spontānu spēli, kas vairo iekšēju brīvību un nes dziedināšanu
		Spēja novērtēt personīgos sasniegumus, kas stiprina pašapziņu
3.	Paškontroles meistarība	Apziņa, ka pārmaiņas ir iespējamās, bet to sasniegšana prasa piepūli
		Spēja cienīt autoritāti un sekot tai
		Neatlaidība, sasniedzot mērķus, neskatoties uz grūtībām
		Emocionālas un fiziskas pašregulācijas spējas
		Spēja pieņemt apzinātus lēmumus
4.	Personiskās unikalitātes apzināšanās	Spēja kontaktēties ar savu emocionālo pasauli un to verbalizēt
		Domu, jūtu un uzvedības vienotība
		Spēja ieklausīties savā intuīcijā
		Attīstīts radošais potenciāls
		Sava radošā pasaules uzskata apzināšanās
5.	Sociālā meistarība	Spēja piedot ikdienas pāridarījumus un pieņemt dažādus viedokļus, uzskatus un tradīcijas
		Spēja iemācīt otram to, ko māc pats
		Spēja pieņemt dažādus viedokļus, uzskatus un tradīcijas
		Līdzjūtība pret pasauli
		Draudzīgas un sirsnīgas attiecības ar vienaudžiem un sev nozīmīgiem pieaugušajiem

Balstoties uz izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, tika izstrādāta PPI programma bērnu GI attīstīšanai un instruments *BGIS* bērnu GI mērīšanai.

Tā kā zinātniskajā literatūrā nav atrodami empīriski dati ne par vienas PPI programmas GI attīstīšanai efektivitāti jaunākā skolas vecuma bērniem, nav iespējams veikt programmu efektivitātes noteikšanas datu salīdzinošu analīzi. Tomēr pēdējās divās dekādēs GI attīstības programmas tiek

izstrādātas un pētīta to efektivitāte gan veselības, gan izglītības kontekstā. Vairāki pētījumi ilustrē GI attīstošu PPI programmu pozitīvo ietekmi uz pusaudžiem, jauniešiem un medmāsām (Pinto et al., 2023; Francis et al., 2021).

1.5. PPI programmas tēmas un attīstības uzdevumi

Šajā nodaļā tiek aplūkoti priekšnoteikumi PPI programmu izveidei bērnu GI attīstībai, PPI programmas tēmas un attīstības uzdevumi. Balstoties uz PPI programmu izpēti mūsdienu psiholoģijas kontekstā, iepriekš izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, kā arī ekspertu un pētījuma autores praktisko pieredzi, tika izveidota PPI programma, kas paredzēta bērnu GI attīstīšanai.

Zinātnē PPI programmas tiek nosauktas par vienu no efektīvākajiem apmācības veidiem, kuras, integrētas mācību procesā, nodrošina strauju bērnu spēju attīstību dažādās jomās. Pētījumi, kuri aplūko PPI programmas dažādu attīstības mērķu īstenošanai, atspoguļo šo programmu efektivitāti, integrējot to dažādos mācību procesos – medmāsu profesionālās izglītības programmās, vispārizglītojošo skolu programmās u.c. (Grasmane et al., 2025; Francis et al., 2021; Pinto et al., 2023). Pētījumi parāda strauju bērnu un jauniešu attīstību dažādās jomās, izmantojot PPI programmas. Programmas stūrakmens parasti ir kādas konkrētas, zinātniski formulētas un operacionalizētas kompetences attīstība (Waters & Sroufe, 1983).

PPI vēsture aizsākās ar kognitīvi biheviorālo pieeju, izstrādājot programmas dažādu kognitīvo spēju attīstīšanai. Piemēram, PPI programma *Kalifornijas rakstīšanas projekts* attīstīja skolēnu kritiskās domāšanas spējas. Savukārt programma *Nākotnes problēmu risināšana* veicināja skolēnu domāšanu un spējas risināt globālas problēmas (Costa, 1991; Olson, 1985; Osborn, 1963; Parnes, 1981). Pirmās PPI programmas, kuras attīstīja bērnu eksistenciālo intelektu (vēlāk tiek nodēvēts par GI), ir filosofiskās attīstības programmas, kuras izmanto bērnu dabisku ieinteresētību tādos filosofiskos jautājumos kā patiesība, taisnīgums, identitāte. Filosofiskās programmas sastāv no stāstiem bērnu filosofiskas domāšanas attīstībai, kas ir pamats tālākai diskusijai ar bērniem un kopēju atbilžu meklējumiem uz dažādiem jautājumiem (Lipman, 1976).

Vēl viena pieeja PPI saturam ir sociāli emocionālās mācīšanās integrācija izglītībā. Sociāli emocionālo mācīšanās programmu pamatā ir emocionālo kompetenču attīstība (Durlak et al., 2011). Šīs PPI piedāvā, piemēram,

agresīvas uzvedības korekciju, sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu un emocionālās veselības veicināšanu. Emocionāli attīstošās programmas tiek plaši integrētas pedagoģiskajā procesā skolā un tiek uzsvērts, ka šādas programmas veicina pozitīvu mikroklimatu klasē, samazina klīniskos simptomus, tostarp samazina bērnu trauksmi, sociālo stresu (Mayer & Salovey, 1990) un mazina depresijas simptomus (Ruiz-Aranda et al., 2013). Latvijas zinātniece Baiba Martinsone ir viena no vadošajām speciālistēm sociāli emocionālās mācīšanās jomā Latvijā. Viņa ir autore un līdzautore vairākām programmām, tostarp *Sociāli emocionālā mācīšanās, Atbalsts pozitīvai uzvedībai* un *Garīgās veselības veicināšana skolās* (Martinsone, 2014; Martinsone, 2016; Martinsone et al., 2019).

Lai izstrādātu PPI bērnu GI attīstībai, bija būtiski ievērot visus iepriekš minētos garīguma, garīgās attīstības un GI izpētes aspektus. Balstoties šiem aspektiem, PPI attīstīšanas programmas izstrādei tika izvirzīti šādi priekšnoteikumi:

1) bērnu GI ir attīstāms un izglītības kontekstā būtisks. Mūsdienu izglītības reformas daudzās valstīs uzsver personības un rakstura attīstības integrēšanu mācību procesā. Turklāt terapeitiskā pieeja skolās kļūst arvien nozīmīgāka, akcentējot emocionālo un psiholoģisko atbalstu kā izglītības sastāvdaļu;

2) bērnu GI raksturīgs dziļi iekšējs un intuitīvs raksturs, kura attīstība ir cieši saistīta ar bērna spēju intuitīvi izziņāt pasaules dažādos aspektus un verbalizēt savus unikālos atklājumus. Šajā procesā būtiska nozīme ir sarunām par dzīves jēgu un spējai veidot saikni ar transcendentu, tādējādi veicinot bērna izpratni par eksistences dziļākajiem jautājumiem;

3) GI attīstība ir cieši saistīta ar sociālās komponentes attīstīšanu – tas ir kontakts pašam ar sevi, ar citiem cilvēkiem, arī ar transcendentu;

4) bērnu GI attīstībai ir individuāli specifiskas pazīmes un būtu dziļāk jāpēta katra bērna individuālo attīstību, ņemot vērā individuālos specifiskos rādītājus (Overton, 1998). Izstrādājot PPI programmu bērnu GI attīstībai, būtiski bija definēt tās garīgās domāšanas stratēģijas, kas saistītas ne vien ar konkrētu vecumu, bet raksturo GI saturu.

PPI programmā formulēto bērnu GI attīstīšanai tika izveidota bērna psiholoģiskajai un garīgajai attīstībai konkrētajā vecumposmā atbilstoša metodoloģija. Tās ietvaros tika izstrādātas dažādas aktivitātes, kas veicina bērnu radošumu un māksliniecisko izpausmi, vienlaikus nodrošinot

pedagogiem iespēju veidot dialogu ar bērniem, balstoties uz bērna intuitīvi radītiem simboliem (piemēram, brīvā būvēšanas, brīvās zīmēšana u.c. metožu ietvaros) (Grasmane & Pipere, 2020; Grasmane et al., 2025). Papildus tam tika izstrādāta radoša un bērna dabai pielāgota sistēma motivācijas un paškontroles attīstības veicināšanai, kas tika integrēta audzināšanas procesā. Katra nodarbība nodrošina gan teorētisko zināšanu, gan praktisko iemaņu apguvi. Desmit sesijas ietver stāstus, drāmas improvizācijas, rituālus, vecumam atbilstošas meditatīvas pārdomas, mākslu un kustības saturošus vingrinājumus, tai skaitā aizgūtus no mākslu terapiju jomas, kas pārstrādāti bērna dabai tuvā spēļu formā. Arī vingrinājumi, kas tika aizgūti no bērnu psihoterapijas, programmas metodoloģijā tika transformēti sākumskolas vecumam atbilstošā spēles formā (Grasmane, 2022).

PPI programmas ietvaros nodarbību sesijas vērstas uz piecu bērna GI komponentu attīstīšanu, katram komponentam paredzot divas sesijas. Programma nodrošina pakāpenisku un vienmērīgu bērnu GI spēju attīstību, izmantojot integrētu pieeju, kas ietver kognitīvo, emocionālo un garīgo mācīšanos. Savukārt katrs atsevišķs programmas vingrinājums integratīvā veidā vienlaikus attīsta vairākas GI spējas (Grasmane, 2023).

PPI programmas 10 sesiju tēmas un attīstības uzdevumi ir parādīti 2. tabulā.

2. tabula. *PPI programmas sesiju tēmas un attīstības uzdevumi*

Nodarbības tēma	Attīstības uzdevumi
Ievads. 1. Paškontroles, pašapzināšanās un personības unikalitātes attīstība	Ievads GI un PPI programmas nodarbību tematikā. Nodarbību noteikumu izstrāde, paškontroles attīstīšana, sevis apzināšanās, personības autentiskuma un unikalitātes apzināšanās, spējas verbalizēt emocijas un jūtas attīstīšana.
2. Sociālās meistarības attīstība, integrējot identitātes un unikalitātes apzināšanos	Sociālā apmācība, rosinoša diskusija par piedošanu. Pašapziņas attīstīšana – identitātes un personības unikalitātes apzināšanās.
3. Personīgās jēgas radīšana un pašapzināšanās	Dzīves jēgas apzināšanās, uzsverot pārpasaulīgās apziņas un personīgo resursu apzināšanās nozīmi.
4. Unikalitātes apzināšanās (personības resursu atklāšana un darbs ar iekšējiem šķēršļiem, kas traucē lietot resursus dzīves jautājumu risināšanā, traucē būt tam, kas tu esi)	Radošuma un iniciatīvas veicināšana, personības unikalitātes apziņas attīstīšana, personīgo unikālo resursu apzināšanās un šķēršļu verbalizācija, kas kavē autentisku pašizpaušmi.
5. Sociālā meistarība (sadarbība un pieņemšana)	Spējas iemācīt otram to, ko pats esmu iemācījies, attīstīšana, spēja attīstīt un pieņemt dažādus uzskatus par sevi, atklājot personīgo un jebkura cita cilvēka unikalitāti.
6. Pašapzināšanās un pašcieņa	Veicināt savas iekšējās pasaules apzināšanos, savas personības stipro un vājo iezīmju apzināšanos. Attīstīt spēju piedalīties brīvā, radošā, spontānā spēlē un spēju cienīt personīgos sasniegumus. Stiprināt pašapziņu.
7. Eksistenciālā apzināšanās	Attīstīt spēju paskatīties uz sarežģītām dzīves situācijām no dažādiem skatu punktiem, jautājot “kāpēc”, tā veicinot spēju filozofiski apcerēt un meklēt atbildes uz eksistenciāliem jautājumiem.
8. Pašapzināšanās un identitāte	Savas identitātes izjūtas, pārliecības par savām spējām un resursiem stiprināšana, paškontroles attīstīšana.
9. Personiskās unikalitātes apzināšanās (domu, jūtu un uzvedības vienotība)	Iekšējās pasaules un emociju verbalizācija, prasmes ieklausīties savā intuīcijā attīstīšana, radošā potenciāla realizēšana un sava unikālā pasaules skatījuma apziņas palielināšana.
10. Noslēgums: integrējoša un mērķtiecīga bērnu GI attīstība	Noslēgums ar integratīvu improvizācijas spēli, kas integrēti attīsta GI bērnus.

1.6. Bērnu garīguma saistība ar garīgo labklājību un laimes izjūtu

Šī pētījuma mērķis bija ne tikai izstrādāt jaunu teorētiski un empīriski pamatotu PPI programmu bērnu GI attīstīšanai, bet arī izpētīt saistību starp 1. – 4. klases skolēnu GI, viņu garīgo labklājību un laimes izjūtu.

Tāpat kā garīguma jēdziens, arī cilvēka labklājība tiek pētīta kā daudzdimensionāls jēdziens, kas aptver dažādus fiziskos, psiholoģiskos,

sociālos un emocionālos aspektus. Labklājības veicināšana dažādos līmeņos (politiskajā, izglītības, organizāciju un ģimenes) ir iekļauta Tūkstošgades attīstības mērķos (Safronova, 2015).

Mūsdienās zinātnieki pēta cilvēka labklājību izglītības, veselības, vides un citos cilvēkam būtiskos aspektos (Grasmane et al., 2025). Arī saistībā ar labklājības jēdzienu var novērot neskaidrības šī jēdziena izpratnē. Pētījumos tiek uzskaitīti vairāki labklājības veidi – subjektīvā, garīgā, sociālā, emocionālā labklājība, un trūkst vadlīniju, kā šos dažādos ar labklājību saistītos jēdzienus atbilstoši pielietot pētniecības praksē. Jēdziens *garīgā labklājība* (angl. *spiritual well-being*) (GL), kas dotā pētījuma ietvaros tiek pētīts saistībā ar GI, literatūrā dažreiz tiek jaukts ar subjektīvās labklājības jēdzienu.

Pētījumus par GL aizsāka ASV Nacionālā starpreliģiju koalīcija (NICA) novecošanas jautājumos, definējot GL kā līdzsvarotu indivīda attiecību ar Dievu, sevi, kopienu un apkārtējo vidi izdzīvošanu, izceļot veselības un labklājības apzināšanos un tās nozīmīgumu kā labklājības veidošanās pamatu (NICA, 1975).

GL jēdziens ir būtisks un aktuāls mūsdienu izglītības un sociālās psiholoģijas kontekstā. Bērnu un pusaudžu sociālās un veselības problēmas pieaug, tāpat pieaug uzvedības, emocionālo un mentālo traucējumu skaits, tai skaitā depresija bērniem. Līdz ar to aktuāla ir dažādu programmu un metodoloģiju izstrāde, kas veicina dažādus bērnu labklājības aspektus (Souza et al., 2009). Mūsdienu psiholoģijā GL tiek traktēta kā optimistiska, subjektīva savas garīgās dzīves izjūtas interpretācija, kas izpaužas iniciatīvā, iedvesmā, pašapziņā, sava viedokļa vērtības apziņā. Cilvēks ar augstu GL rādītāju apzinās savas dzīves mērķi, spēj sevi pieņemt un veido pozitīvas sociālās attiecības (Tregenza, 2008). Psiholoģiskajos garīguma pētījumos GL tiek uzsvērtā kā garīguma indikators un būtiska garīguma pazīme (Deb et al., 2012; Egbert et al., 2004; Karakus et al., 2021; King & Krowther, 2004).

Pētnieki uzsver, ka būtisks bērna labklājības aspekts ir spēja piedzīvot vecumam atbilstošu garīgo dzīvi, kas veicina bērna prasmi pārvaldīt savu reaktīvo emocionālo “Es”. Šis process veicina pašapziņas attīstību, uzlabo vispārējo labklājību un veicina cieņpilnu dzīvesveidu (Painton, 2009). Pētījumi par bērnu GL aptver vairākus būtiskus attīstības aspektus, tostarp bērnības pieredzes ietekmi uz personības veidošanos (Mustard, 2008), garīguma attīstību kā struktūras elementu GL ietvaros (de Souza et al., 2009),

kā arī vecumam piemērotas izglītības nozīmi, kas sekmē bērnu emocionālo labsajūtu un rada prieku (Grasmane et al., 2024; Mata-McMahon, 2016). Pētījumi liecina, ka mācīšanās procesā integrēta bērnu psiholoģiskajai attīstībai atbilstoša garīguma veicināšana ir īpaši nozīmīga. Garīguma attīstību efektīvi sekmē bērnu iesaiste brīvās un radošās spēlēs, kā arī mākslas un mūzikas aktivitātēs (Painton, 2009). Saistībā ar dzimumatšķirībām pētījumi norāda, ka, sākot ar agrīno pusaudža vecumu, meitenēm garīguma attīstības līmenis ir augstāks, un tas korelē ar augstāku GL līmeni (Mirkovic et al., 2021; Lee et al., 2019). Turklāt 8 - 11 gadu vecumā meitenēm ir pozitīvāka attieksme pret reliģiju nekā zēniem, savukārt jaunākiem bērniem kopumā ir pozitīvāka attieksme pret reliģiju nekā vecākiem bērniem (Francis, 2009).

NICA garīgās labklājības definīcija tika likta pamatā Dž. Fišera garīgās labklājības un veselības modelim, kā arī skalai bērnu GL mērīšanai (Fisher, 2009; Fisher et al., 2000). Fišera izstrādātais garīgās labklājības mērīšanas instruments sākumskolas vecuma bērniem (*Feel Good Living Life*, FGLL, Fisher, 2004) ir plaši izmantots rīks, kas paredzēts, lai novērtētu bērna garīgo labklājību, balstoties uz četrām galvenajām dimensijām: personīgo dimensiju – cilvēka attieksmi pret sevi, pašapziņu un personīgo izaugsmi; sociālo dimensiju – attiecību ar citiem cilvēkiem kvalitāti; vides dimensiju – saikni ar apkārtni pasauli un dabu; transcendentālo dimensiju – attiecības ar kaut ko augstāku vai transcendentālu, kas bieži vien ietver garīgās vai reliģiskās pieredzes. Fišera modelis uzsver holistisku pieeju garīgās labklājības izpratnē, un viņa izstrādātās skalas mērķis ir noteikt, cik līdzsvaroti indivīds piedzīvo šīs dimensijas. Instruments tiek izmantots dažādos izglītības un veselības aprūpes kontekstos, lai izvērtētu garīgās labklājības līmeni un tās saistību ar citiem labklājības rādītājiem (Fisher, 2015). Šo iemeslu dēļ Fišera instruments tika adaptēts arī šim pētījumam.

Cits būtisks jēdziens, kas cieši saistīts ar garīgumu un labklājību ir laimes izjūta. Dž. Erikere izceļ bērnu laimes izjūtas jēdziena nozīmīgumu mūsdienu kontekstā, uzsverot tā filosofisko un daudzdimensionālo raksturu. Viņas pētījumi vērsti uz bērnu laimes izjūtas attīstību izglītības vidē, izceļot nepieciešamību analizēt faktoros un kontekstus, kas veicina bērnu labklājību un laimes izjūtu. Izglītības procesā ir būtiski noteikt un stiprināt nosacījumus, kas palīdz veidot bērnu labklājību un laimes izjūtu, tādējādi

veicinot garīgi spēcīgu, pozitīvu un harizmātisku personību veidošanos (Erricker, 2009).

Laires izjūtas konceptualizācija mūsdienu psiholoģijas ietvaros saistīta ar pozitīvo psiholoģiju. Mūsdienās laimes izjūta kā psiholoģisks jēdziens tiek pētīta balstoties uz divām galvenajām pieejām: hedonisko un eidemonisko pieeju. Hedoniskā pieeja vairāk saistīta ar relaksāciju, komfortu, prieku, atpūtu, savukārt eidemoniskā pieeja saistīta ar personības izaugsmi, pašaktualizēšanos, jēgu, kreativitātes paušanu (Seaborn et al., 2019).

Hedonisma pieejas pamatlicējs psiholoģijā M. Seligmans un viņa kolēģi interpretē laimes izjūtu, definējot to kā baudas piedzīvošanu un izvairīšanos no sāpēm (Bernecker & Becker, 2020; Seligman, 2002; Seligman et al., 2005; Bernecker & Becker, 2020; Veenhoven, 2008). Laimīga dzīve tiek raksturota ar pozitīvām emocijām, izjūtām un tām atbilstošu uzvedību (Diener & Seligman, 2002; Kahneman, 1999), savukārt laimes izjūta atspoguļo to, cik ļoti cilvēks pozitīvi novērtē savu dzīvi un cik lielā mērā tā viņam patīk (Veenhoven, 2008).

Eidemoniskās laimes izjūtas izpratne koncentrējas uz indivīda optimālu funkcionēšanu un pašrealizāciju, uzsverot dzīves jēgas un mērķa nozīmi. Šajā jomā nozīmīgu ieguldījumu devusi Kerola Rifa (*Ryff*), izstrādājot daudzdimensionālu psiholoģiskās labklājības modeli, kas ietver sešas dimensijas: pašpieņemšanu, pozitīvas attiecības ar citiem, autonomiju, vides pārvaldību, dzīves mērķi un personīgo izaugsmi. Dotais modelis uzsver cilvēka potenciāla attīstību un dzīves jēgas meklējumus (Ruff, 1989). Pētnieki Eds Dīners (*Diener*) un Ričards Raens (*Ryan*) ir pētījuši eidemonisko labklājību, koncentrējoties uz pašnoteikšanās teoriju un indivīda spēju sasniegt personīgo izaugsmi un dzīves piepildījumu. Viņu pētījumi liecina, ka laimes izjūta un labklājība nav tikai pozitīvu emociju piedzīvošana, bet arī ir cieši saistītas ar dzīves mērķa apzināšanos un personīgo attīstību (Diener et al., 1999; Ryan & Deci, 2001).

Latvijā eidemoniskās labklājības aspektus pētījusi Santa Vorone, kura savā promocijas darbā analizēja psiholoģiskās labklājības komponentes un to saistību ar personības attīstību un dzīves kvalitāti. Viņas pētījums apliecina, ka eidemoniskā pieeja labklājībai ir būtiska, lai izprastu indivīda dzīves kvalitāti un personīgo izaugsmi (Vorone, 2012).

Savukārt bērnu laimes izjūta tiek definēta kā relatīvi stabila, pozitīva emocionāla īpašība, kuras pamatā ir apmierinātība ar dzīvi. Pētnieki norāda,

ka bērnu laimes izjūta ir daļēji pārmantojama, kas uzsver gan ģenētisko, gan vides faktoru nozīmi tās attīstībā (Callaway, 2009). Teorijas, kas pēta bērnu laimes izjūtu, izšķir ārējos un iekšējos ietekmes faktorus. Ārējie faktori ietver demogrāfisko situāciju, ģimenes sociāli ekonomisko statusu, sociālās pieredzes bagātību un materiālos apstākļus, savukārt iekšējie faktori ietver bērna personīgās jēgas izjūtu viņa dzīvē, vērtību apzināšanos un starppersonu attiecību kvalitāti, kas tiek uzskatīti par īpaši spēcīgiem bērnu laimes izjūtas prognozētājiem (Holder et al., 2010).

Pētījumi atklāj ciešu saikni starp laimes izjūtu, garīgumu un labklājību, uzsverot, ka laimes izjūta ir šo jēdzienu būtiska sastāvdaļa (Deb et al., 2020; Holder et al., 2010; Pandya, 2017; Rajasekhar et al., 2022; Raghuvēer et al., 2023; Vitorino et al., 2022). Apmierinātība ar dzīvi un laimes izjūta tiek atzīti par centrālajiem GL (garīgās labklājības) rādītājiem (Diener, 2000). Lai gan dzimumu atšķirības bieži vien ir būtiskas psiholoģiskajos pētījumos, pētījumi par bērnu subjektīvo laimes izjūtas līmeni būtiskas dzimumatšķirības nav konstatējuši (Baiocco et al., 2019; Uusitalo-Malmivaara & Lehto, 2013).

Kā bērna laimes mērīšanas instruments dotajā pētījumā tika izvēlēta Oksfordas laimes aptauja (*Oxford Happiness Questionnaire*, Hills & Argyle, 2002). Tas ir plaši izmantots, viegli pielietojams instruments indivīdu (tostarp bērnu) laimes izjūtas līmeņa novērtēšanai. Aptauja aptver laimes izjūtas komponentus, kas ļauj ne tikai novērtēt bērna kopējo emocionālo stāvokli, bet arī identificēt specifiskas jomas, kuras nepieciešams attīstīt vai uzlabot, piemēram, pašapziņu vai sociālās prasmes.

Dotā pētījuma mērķis ir izvērtēt izstrādātās PPI programmas sākumskolas vecuma bērnu GI attīstībai efektivitāti, vienlaikus nosakot, vai programma uzlabo tikai GI, vai arī bērnu GL un laimes izjūtu. Šāda pieeja atspoguļo mūsdienu psiholoģijas centienus integrēt agrāk neatkarīgi pētītus jēdzienus, piemēram, garīgumu un laimes izjūtu, labklājību un laimes izjūtu, kā arī garīgumu un labklājību. Šo jēdzienu savstarpējā saikne paplašina to konceptuālos ietvarus un sekmē holistiskas izpratnes veidošanu. Zinātniskajā literatūrā pastāv teorētiskas pieejas, kas raksturo laimes izjūtu kā būtisku cilvēka veselīgas un labklājīgas funkcionēšanas nosacījumu (Rathore et al., 2014). Piemēram, pētījumi liecina, ka augsti garīgās labklājības rādītāji veicina ne tikai garīgo, bet arī fizisko veselību, kas paver iespējas turpmākai izpētei starpdisciplinārā līmenī (Cotton et al., 2005).

Tomēr pētījumi par saistību starp laimes izjūtu un garīgumu, laimes izjūtu un GI, kā arī bērnu laimes izjūtu un garīgās labklājības korelāciju ir ļoti ierobežoti. Pieejamie bērnu garīguma pētījumi norāda uz tendenci saistīt bērnu labklājību un laimes izjūtu ar garīguma attīstību, taču ierobežotais pētījumu skaits apgrūtina konkrētu zinātnisku secinājumu izdarīšanu. Daudzos šīs jomas pētījumos tiek lietots jēdziens *garīgā laime*, kas aprakstīta kā garīgo labklājību veicinošs faktors. Šajos pētījumos bērnu laimes izjūta un labklājība tiek aplūkota kontekstā ar viņu garīgo pieredzi.

Rifa uzsver, ka garīguma un labklājības izpētei jāvirzās uz holistisku pieeju attīstību, kas ļautu uztvert cilvēku kā vienotu veselumu, veicinot dziļāku izpratni par šo jēdzienu savstarpējām attiecībām un to ietekmi uz cilvēka dzīves kvalitāti (Ryff, 2021). Tādējādi dotā pētījuma ietvaros izveidotā PPI programma ir veidota tā, lai tā būtu visaptveroša, holistiska, bērna uztverei atbilstoša – kā integratīvu spēļu un vingrinājumu komplekss, kas aptver visu bērna personības attīstību. Tāpat kā jebkurā sinerģiskajā programmā, arī šajā ir ļoti grūti nodalīt konkrētus aspektus, kas ietekmē atsevišķus mainīgos, kas tiek mērīti pirms un pēc intervences. Turklāt programma var ietekmēt mainīgos lielumus, kas netiek mērīti konkrētajā pētījumā. Tādējādi tika pieņemts, ka šī programma nodrošina gan GI, GL un laimes izjūtas attīstību, gan arī GI konvergenci ar citām bērnu attīstības jomām (Grasmane, 2023).

2. Metode un rezultāti

Pētījuma metode, kuras pamatā ir detalizēti izstrādāts pētījuma dizains, izvērstā veidā ir atspoguļota šī promocijas darba kopsavilkuma ievadā, aprakstot katru no pieciem pētījuma posmiem. Šajā nodaļā atspoguļosim katra pētījuma posma rezultātus.

2.1. Pirmās pētījuma daļas metode un rezultāti

Teorētiski analizējot garīgumā ietvertos jēdzienus – garīgo attīstību un GI, tika izstrādāts promocijas darba kopsavilkuma sākumā aprakstītais bērnu GI teorētiskais modelis un demonstrēta tā praktiskā pielietojamība (Grasmane et al., 2025). Pētījuma 1. posmā izstrādātais teorētiskais modelis papildina mūsdienu psiholoģijas teoriju, sniedzot bērnu GI koncepcijā balstītu skaidrojumu, kas ir būtisks solis šāda veida pētījumu tālākai attīstībai. Šis modelis sniedz iespēju padziļināti pētīt GI nozīmi bērnu labklājības un laimes veicināšanā izglītības procesā.

2.2. Otrās pētījuma daļas metode un rezultāti

Šī posma galvenais mērķis bija izstrādāt aptauju bērnu GI noteikšanai, lai noskaidrotu PPI programmas efektivitāti, kā arī noteiktu GI saistību ar bērnu GL un laimes izjūtu. Dotajā pētījuma posmā tika izstrādāta 23 pantu aptauja latviešu valodā, veikta aptaujas saturiskās validitātes izpēte un 200 sākumskolas vecuma bērnu izlasē noteikti *BGIS* psihometriskie rādītāji. Bērnu atbildes uz aptaujas pantiem tika iegūtas sešu punktu Likerta skalā no 1 līdz 6 (no *nē, nekad* līdz *jā, ļoti bieži*).

Skalas saturiskā validitātes noteikšanas procedūra tika īstenota, piesaistot 6 ekspertus (Grasmane & Pipere, 2020). Sākotnēji skala sastāvēja no 62 pantiem. Pētot *BGIS* pantu grūtības indeksus katram skalas pantam, tika konstatēts ka pantiem tie atrodas pieņemamā diapazonā. Pieci panti, kas pārsniedza pieļaujamo grūtības indeksa robežu, tika no skalas izslēgti. Turpinot pētīt diskriminācijas indeksus, izmantojot Spīrmēna korelācijas koeficientu, tika parādīts, ka visu atlikušo pantu diskriminācijas rādītāji bija statistiski nozīmīgi, nodrošinot skalas uzticamību (Grasmane et al., 2022).

Apstiprinošā faktoru analīze (CFA) ļāva pārbaudīt teorētiskā modeļa atbilstību empīriskajiem datiem un precizēt skalas struktūru. Ņemot vērā iepriekš aprakstīto bērnu GI teorētisko modeli, sākotnēji tika veikta analīze pieciem šī modeļa pamatkomponentiem ar 57 atlikušajiem aptaujas pantiem. Statistiskie rādītāji šim modelim bija zemi. Lai uzlabotu šī modeļa atbilstību, tika izņemti panti ar zemiem rādītājiem, tādējādi izveidojot modeli ar

pieciem galvenajiem pamatkomponentiem un iekļaujot 25 pantus (pa 5 pantiem katram pamatkomponentam). Tādējādi tika saglabāta skalas struktūra, kas atbilda izstrādātajam teorētiskajam modelim. Tomēr arī šī modeļa EFA psihometriskie rādītāji bija neapmierinoši. Tika pieņemts lēmums izstrādāt modeli, kas mēra vienu galveno faktoru – bērnu GI un piecus šī modeļa apakšfaktorus, kas atspoguļotu iepriekš nosauktos piecus, savstarpēji saistītus šī modeļa apakškomponentus. Dotais modelis ar 24 pantiem bija atbilstošs iepriekš izstrādātā teorētiskā modeļa struktūrai. Šī modeļa rādītāji bija labāki, taču tie vēl nebija pilnībā atbilstoši.

Lai uzlabotu rādītājus, tika izstrādāts vēl viens modelis, kas mēra vienu galveno faktoru ar četriem iekļautiem apakšfaktoriem, apvienojot divus pamatkomponentus (pašizpratni un sociālās prasmes). Šim modelim bija atbilstoši rādītāji, un šajā skalas izstrādes posmā tas tika pieņemts kā modelis, kas turpināms attīstīt nākamajos skalas attīstības posmos. Panti, kas izpētes laikā uzrādīja zemu rādītāju, tika izņemti no skalas, tādējādi atstājot skalu ar 23 pantiem.

Psihometriskie rādītāji, aprēķinot Kronbaha alfa koeficientu 200 bērnu izlases grupā, uzrādīja augstu iekšējo saskaņotību ($\alpha = 0,87$) (Grasmane et al., 2022). Apakšskalu iekšējās saskaņotības rādītāji variēja no 0,65 (pašizpratne un sociālā kompetence) līdz 0,75 (personīgā autentiskuma un unikālītātes apzināšanās).

2.3. Trešās pētījuma daļas metode un rezultāti

Šī pētījuma posma rezultāti ietver Dž. Fišera aptaujas bērnu labklājības noteikšanai (FGLL, Fisher, 2004) un Oksfordas laimes aptaujas bērnu laimes izjūtas noteikšanai (OHQ, Hills & Argyle, 2002) adaptāciju sākumskolas vecuma bērniem Latvijā.

Dž. Fišera izstrādātā aptauja *FGLL (Feeling Good, Living Life)* ir standartizēts instruments sākumskolas vecuma bērnu garīgās labklājības novērtēšanai. Aptauja balstās uz četrām dimensiju teorētisko modeli, ko izstrādāja *NICA*. Vēlāk Dž. Fišers šo teorētisko modeli izmantoja par pamatu lai attīstītu garīgās veselības jēdzienu, kurš savukārt kalpoja par pamatu GL mērīšanas skalai *FGLL*. Dotais modelis ietver četrus komponentus: 1) Attiecības ar sevi; 2) Attiecības ar citiem; 3) Attiecības ar dabu; 4) Attiecības ar Dievu.

Aptauja *FGLL* sastāv no 32 pantiem, kas ir strukturēti divās apakškategorijās un identificē atšķirības starp ideālo un reālo garīgās labklājības stāvokli: *Feeling Good (justies labi)* – bērna uztvertais ideālais

(iespējamais) garīgās labklājības līmenis; *Living Life (dzīvot dzīvi)* – bērna reālā pieredze un garīgās labklājības pašvērtējums.

Katrs jautājums tiek vērtēts pēc 5 punktu Likerta skalas, ļaujot noteikt atšķirību starp bērna ideālo un reālo garīgo labklājību. Pētījumi liecina, ka *FGLL* ir piemērots instruments bērnu garīgās labklājības novērtēšanai vecuma grupā no 8 līdz 11 gadiem.

FGLL adaptācija tika īstenota 200 sākumskolas bērnu izlasei Latvijā. Aptaujas *FGLL* apakšskalu sākotnējās Kronbaha alfa koeficienta vērtības svārstās no 0,71 līdz 0,84, norādot uz labu līdz ļoti labu iekšējo saskaņotību. Atkārtotas testēšanas uzticamības rādītāji (*test-retest reliability*), kas raksturo mērinstrumenta stabilitāti laika gaitā, bija statistiski nozīmīgi ($p < 0,000$). Līdz ar to aptaujas psihometriskie rādītāji apliecina tās uzticamību un rezultātu konsekvensi, jo atkārtoti iegūtie dati atbilst sākotnējiem mērījumiem, demonstrējot iekšējo saskaņotību un stabilitāti abās skalās, visos četros faktoros un abās skalās (Fisher, 2004, 2015).

Aptauja *FGLL* latviešu bērnu izlasei, līdzīgi kā oriģinālajā versijā, uzrāda augstu iekšējo saskaņotību ($\alpha = 0,91$). Savukārt apakšskalu iekšējās saskaņotības rādītāji ir no 0,90 līdz 0,92 (*justies labi*) un no 0,90 līdz 0,91 (*dzīvot īstu dzīvi*).

Oksfordas laimes aptaujas (*Oxford Happiness Questionnaire, OHQ*; Hills & Argyle, 2002) adaptācijas procesam Latvijas izlasē tika izmantota aptaujas īsā versija, kas ir bērnu laimes pašnovērtējuma instruments, pielāgots sākumskolas vecumam. Aptauja *OHQ* nodrošina bērnu vispārīgu laimes līmeņa novērtējumu. Sākotnējie aptaujas uzticamības rādītāji ir pieņemami, taču salīdzinoši zemāki nekā citiem līdzīgiem instrumentiem (Holder & Klassen, 2010). *OHQ* ietver astoņus jautājumus (piemēram, *Es nedomāju, ka izskatos pievilcīgs*), kas tiek vērtēti sešu punktu Likerta skalā no 1 (*Pilnīgi nepiekrītu*) līdz 6 (*Pilnīgi piekrītu*), ar iespējamu kopējo punktu summu robežās no 8 līdz 48. Dotajā pētījuma posmā *OHQ* īsā versija, kas ir pielāgota latviešu bērnu izlasei, līdzīgi kā oriģinālās aptaujas versija uzrāda samērā zemu, bet pieņemamu iekšējo uzticamību ($\alpha = 0,54$). Šis rezultāts tiek uzskatīts par pietiekamu, lai aptauju izmantotu pētījumā (Hinton et al., 2004).

2.4. Ceturtās pētījuma daļas metode un rezultāti

Ceturtajā pētījuma posmā tika izstrādāta PPI programma bērnu GI attīstīšanai, kas paredzēta sākumskolas vecuma bērniem (6–11 gadi). Programma izstrādāta un īstenota pētījuma ietvaros, balstoties uz psihopedagoģisko intervenču efektivitātes kritērijiem (Stanszus et al., 2017). PPI programma paredzēta desmit nedēļu ciklam, īstenojot vienu 90 minūšu garu sesiju reizi nedēļā, tādējādi pakāpeniski attīstot bērnu GI spējas. PPI programmas sesiju tēmas un to attīstošie uzdevumi atspoguļoti 3. tabulā.

3.tabula *PPI programmas sesijas tēmas un tajās ietvertie attīstošie uzdevumi*

Sesijas kārtas Nr	Sesijas tēma	Sesijas attīstošie uzdevumi
1.	Programmas ievads, iepazīšanās ar PPI programmas nosacījumiem. Paškontrole, pašapzināšanās un personības unikalitātes apzināšanās	Iepazīšanās ar GI jēdzienu, PPI programmas noteikumu izstrāde, paškontroles, pašapziņas, autentiskuma un unikalitātes apzināšanās veicināšana, attīstot bērnu spēju verbalizēt savas emocijas un jūtas
2.	Sociālā meistarība (identitātes un personības unikalitātes apzināšanās)	Sociālais treniņš, kas veicina individuālu dialogu ar katru bērnu par piedošanas procesu, sekmējot pašapzināšanās attīstību kā identitātes un personības unikalitātes apzināšanās komponentu
3.	Pašapzināšanās kā personiskās jēgas apzināšanās	Dzīves jēgas apzināšanās, akcentējot transcendentālo apzināšanos un jēgu apzināties personības resursus
4.	Personiskās unikalitātes apzināšanās – resursu apzināšanās, savienošāns ar tiem, kā arī šķēršļu apzināšanās, kas traucē personības resursus pielietot savā dzīvē	Radošuma un iniciatīvas atraisīšana, veicinot personiskās unikalitātes un individuālo resursu apzināšanos, attīstot spēju verbalizēt savus resursus un runāt par tiem, kā arī identificēt un nosaukt šķēršļus, kas kavē šo resursu īstenošanu dzīvē un traucē autentiskai pašizpaušmei
5.	Sociālās meistarība (sadarbība, spēja par citiem pozitīvi, apstiprinoši izteikties, pieņemt sevi, citus pat tad ja citi ir atšķirīgi)	Spējas iemācīt otram to, ko māku pats, pieņemt dažādus uzskatus, viedokļus, arī par sevi, spēt atklāt savu unikalitāti sev un citiem
6.	Pašapzināšanās un pašvērtējums	Attīstīt savu stipro un vājo personības iezīmju apzināšanos, spēja brīvi, spontāni radīt un spēlēties, attīstīt spēju cienīt savas dotības, talantus, stiprinot pašapziņu

7.	Transcendentālā apzināšanās	Attīstīt spēju sarežģītas dzīves situācijas apskatīt no dažādiem skatu punktiem, piešķirot jaunu jēgu, uzdodot jautājumus <i>kāpēc</i> un meklējot atbildes uz eksistenciāliem jautājumiem, attīstot savu iekšējo filosofiju
8.	Pašapzināšanās, apzinoties savu identitāti	Personiskās identitātes apziņas veidošana, pārliecība par savām spējām un resursiem, kā arī paškontroles veicināšana
9.	Personiskās unikalitātes apzināšanās, (domu, jūtu un uzvedības vienotība)	Spēja verbalizēt savu iekšējo pasauli, emocijas, attīstot spēju ieklausīties savā intuīcijā, pielietojot savu radošo potenciālu, unikālo pasaules redzējumu ikdienas situāciju risināšanā
10.	Noslēgums: Integratīva bērna GI attīstīšana.	Programmas noslēgšana ar integratīvu, radošām aktivitātēm piepildītu improvizāciju, kas attīsta visu bērna GI integratīvā veidā

Nodarbības ir strukturētas, katrā no tām vienlaicīgi attīstot vairākus GI komponentus. Piemēram, paškontroles komponents tiek attīstīts katrā sesijā, nodarbības beigās, kad tiek pārskatīti bērnu sasniegumi tieši grupas likumu ievērošanas jomā (Grasmane et al., 2025). Katru programmas nodarbību caurvij vienots, rituāliem piepildīts, terapeitisks ritms, tādējādi vairojot bērnu drošības izjūtu un attīstoši iedarbojoties uz bērnu emocionalitāti (Grasmane, 2023).

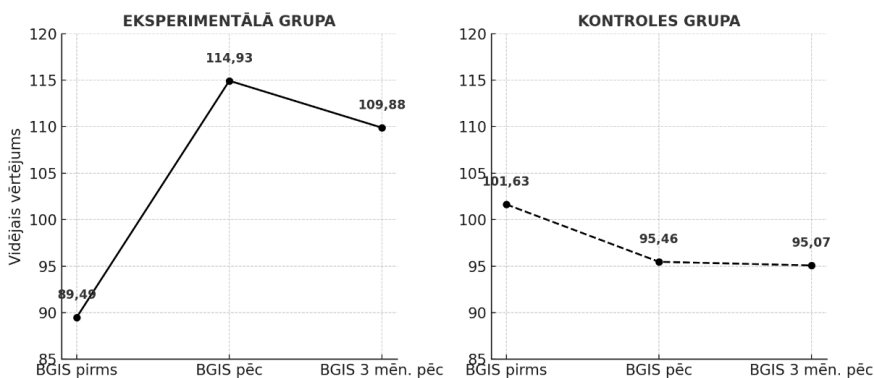
2.5. Piektās pētījuma daļas metode un rezultāti

Viens no galvenajiem pētījuma uzdevumiem bija veikt eksperimentālu izpēti, lai empīriski apstiprinātu divas galvenās pētījumā izvirzītās hipotēzes. Pirmkārt, *piedalīšanās PPI programmā veicinās bērnu GI, GL un laimes izjūtas paaugstināšanos eksperimentālajā grupā, un šie uzlabojumi saglabāsies arī pēc trim mēnešiem, apliecinot programmas ilgtermiņa efektivitāti*. Otrkārt, *eksperimentālajā grupā tiks novērota pozitīva korelācija starp GI, GL un laimes sajūtu, norādot uz šo mainīgo savstarpējo saistību visā pētījuma gaitā*.

Lai novērtētu PPI programmas efektivitāti bērnu GI attīstībā, vispārizglītojošā skolā tika īstenota PPI programma, un tās ietekmes izvērtēšanai tika veikti mērījumi trīs laika posmos: pirms PPI programmas uzsākšanas, tūlīt pēc tās pabeigšanas un trīs mēnešus pēc PPI programmas noslēguma. Rezultātu analīze atklāja, ka jau pirms PPI programmas

uzsākšanas starp EG un KG pastāvēja statistiski nozīmīgas GI atšķirības (KG: $M = 101,6$, $SD = 17,8$; EG: $M = 89,4$, $SD = 15,7$; $t = -3,76$, $p < 0,01$). Tas norāda, ka KG dalībniekiem sākotnēji bija statistiski nozīmīgi augstāks GI līmenis (skat. 3. attēlu). Šīs atšķirības, iespējams, izskaidrojamas ar to, ka pētījums tika veikts dabiskos apstākļos – dažādās skolās ar reālām bērnu grupām, kas var dabiski atšķirties pēc sākotnējiem rādītājiem.

BGIS VĒRTĒJUMS PIRMS UN PĒC EKSPERIMENTA

3.attēls. Vidējie GI (BGIS) rādītāji EG un KG pirms, pēc PPI programmas un 3 mēnešus pēc PPI programmas

Savukārt, OHQ (laimes izjūtas rādītājam) statistiski nozīmīgas atšķirības starp KG ($M = 26,5$) un EG ($M = 24,3$) ($t = 1,86$, $p > 0,05$) netika konstatētas. Tāpat pirms PPI netika konstatētas būtiskas KG un EG atšķirības aptaujas FGLL apakšskalāi (Justies labi) starp KG ($M = 59,9$) un EG ($M = 60,0$) ($t = 0,05$, $p > 0,05$), un FGLL apakšskalāi (Dzīvot īstu dzīvi) starp KG ($M = 61,4$) un EG ($M = 62,7$) ($t = 0,67$, $p > 0,05$).

Lai izskaidrotu un ņemtu vērā būtiskās GI rādītāju atšķirības EG un KG pirms intervences uzsākšanas, tika pieņemts, ka šīs atšķirības var būt saistītas ar citu saistīto mainīgo ietekmi uz GI. Lai pārbaudītu šo pieņēmumu, tika izmantota statistiskā metode ANCOVA. Bērnu GI rādījums BGIS_pēc (bērnu GI rādījums pēc PPI programmas īstenošanas), tika definēts kā atkarīgais mainīgais, savukārt neatkarīgais mainīgais bija dalība grupā (EG un KG) un bērnu GI pirms PPI programmas īstenošanas BGIS_ pirms.

Kovariācijas mainīgie bija aptaujas *FGLL* abu apakšskalu (Justies labi un Dzīvot īstu dzīvi) mērījumi pirms PPI programmas.

ANCOVA rezultāti parāda, ka grupu piederības (EG vai KG) ietekme uz atkarīgo mainīgo GI kļūst nenozīmīga ($F = 0,06$, $p = 0,811$), ja tiek ņemta vērā kovariātu ietekme. Šie kovariācijas mainīgie ir labklājības rādītāji: GL aptaujas mērījums un tās divas skalas (Justies labi un Dzīvot īstu dzīvi) pirms PPI programmas. Tāpat rezultāti norāda uz šo labklājības rādītāju savstarpējo mijiedarbību, kas ietekmē atkarīgo mainīgo.

Kā nākamais statistiskās analīzes solis bija eksperimentālās iedarbības ietekmes analīze. Arī šī mērķa izpētei tika izmantota statistiskās analīzes metode ANCOVA. Lai novērtētu PPI efektivitāti, pēc intervences iegūtais GI rādītājs tika noteikts kā atkarīgais mainīgais, savukārt neatkarīgie mainīgie bija grupu piederība EG vai KG. Kovariāti: GI rādītāji pirms intervences un labklājības rādītāji, kas ietver *FGLL* skalas Justies labi un Dzīvot īstu dzīvi.

4. tabulā ir apkopotas vidējās vērtības (SD) četru GI apakšskalu rādījumu izmaiņām trīs laika posmos: pirms eksperimenta, pēc eksperimenta un trīs mēnešus pēc eksperimenta, salīdzinot EG un KG rādītājus.

4. tabula. *Eksperimentālās un kontrolgrupas BGIS atšķirības pirms eksperimenta, pēc eksperimenta un 3 mēnešus pēc eksperimenta*

Pamatskala/ apakšskala	n	Pirms eksperimenta		Trīs mēnešus pēc eksperimenta	GLMM (F)	η ²
		Pēc eksperimenta				
		Mean (SD)	Mean (SD)	Mean (SD)		
Eksperimentālā grupa						
GI	41	89,4 (15.7)	114,9 (15,2)	109,9 (16,1)	45,29***	0,53
GI 1	41	18,4 (4.5)	24,3 (4,1)	24,00 (4,1)	41,85***	0,51
GI 2	41	23,1 (6.1)	30,1 (4,2)	28,7 (5,4)	32,6***	0,39
GI 3	41	22,9 (5.1)	29,7(4,6)	27,8 (6,0)	40,1***	0,48
GI 4	41	24,8 (3.7)	32,0 (11,3)	29,2 (6,2)	36,2***	0,44
Kontroles grupa						
GI	42	101,6 (17,8)	95,4 (16,8)	95,1 (16,7)	7,54**	0,15
GI 1	42	20,6 (4,1)	19,4 (4,2)	19,7 (4,05)	4,09	0,04
GI 2	42	27,2 (5,7)	30,1 (4,7)	24,8 (5,4)	11,50**	0,13
GI 3	42	25,8 (5,3)	24,2 (5,2)	24,5 (5,5)	2,7	0,03
BGIS 4	42	26,7 (5,9)	25,2 (10,2)	24,8 (6,1)	4,7	0,06

*Tabulā atspoguļoti GI skalas rādījumi - BGIS: Bērnu garīgā intelekta skala; BGIS 1: Pašizpratne un sociālā meistarība; BGIS 2: personas autentiskuma un unikalitātes apzināšanās; BGIS 3: Personiskās jēgas radīšana un apzināšanās; BGIS 4: paškontroles meistarība. Nozīmības līmeņi: *,05 < p < ,1, **,01 < p < ,05, ***p < ,01*

Vidējo vērtību, kas atspoguļotas 4. tabulā, analīze liecina par eksperimenta pozitīvo ietekmi uz bērnu GI attīstību, kā rezultātā EG novērojams ievērojams rādītāju pieaugums pēc eksperimenta un trīs mēnešus

vēlāk. EG rādījums GI pirms eksperimenta ir 89,4 ($M = 1,7$), bet pēc eksperimenta tas jau ir pieaudzis līdz 114,9 ($M = 15,2$). Tās ir statistiski nozīmīgas izmaiņas ($F = 45,29$; $p < 0,01$). Savukārt KG GI rādījums pirms eksperimenta ir 101,6 ($M = 17,8$) un pēc eksperimenta 95,4 ($M = 16,8$), kas ir zemāks kā pirms eksperimenta. Šie rezultāti, tāpat kā rezultāti 1. attēlā apstiprina 1. un 2. hipotēzi par intervences attīstošo ietekmi uz bērna GI, tā atspoguļojot tās efektivitāti. 1. attēlā redzam, ka GI (BGIS_pēc) ir 17% pieaugums ($\eta^2 = 0,17$) un tas ir skaidrojams ar intervences efektu EG. ANCOVA rezultāti liecina, ka neatkarīgiem mainīgajiem – grupu piederībai (KG vai EG) ir statistiski nozīmīga ietekme uz atkarīgo mainīgo GI pēc intervences ($F = 15,28$, $p < 0,00$), ņemot vērā citu neatkarīgo mainīgo ietekmi (GI pirms eksperimenta un FGLL rādījumi pēc eksperimenta).

Rezultāti apstiprina arī 3. hipotēzi par to, ka EG pastāv pozitīva korelācija starp GI, GL un laimes sajūtu, norādot uz to savstarpējo saistību visā izpētes periodā.

Rezultātu analīze parāda, ka EG visos trijos laika rādījumos pirms/pēc/3 mēneši pēc eksperimenta veikto mērījumu atšķirības visās skalās ir statistiski nozīmīgas – vidējā vai augstā līmenī. Turklāt EG visu skalu un apakšskalu vidējās vērtības pēc intervences un 3 mēnešus pēc tās ir augstākas nekā pirms intervences un vidējo vērtību izmaiņas pēc intervences un 3 mēnešus vēlāk ir nelielas vai vispār netiek novērotas, kas liecina par iegūto efektu stabilitāti.

Turpretim KG gandrīz visas skalas un apakšskalas (pēc eksperimentālajos rādījumos) uzrāda vidējo vērtību samazināšanos (izņemot FGLL LL apakšskalu – attiecības ar dabu). KG tika novērotas statistiski nozīmīgas izmaiņas (ar samazināšanos laika gaitā) laimes un FGLL skalās 3 mēnešus pēc eksperimenta mērījumos. Pārējās izmaiņas KG nav statistiski nozīmīgas. Tas apstiprina hipotēzi, ka EK ir augstāki GL un laimes rādījumi pēc eksperimenta nekā KG. Runājot par laimes un labklājības rādītājiem (OHQ, FGLL), intervencei bija vislielākā ietekme uz FGLL apakšskalu Dzīvot īstu dzīvi ($\eta^2 = 0,53$), tomēr analīze arī parāda PPI būtisku ietekmi arī uz FGLL apakšskalu Justies labi ($\eta^2 = 0,42$) un laimes izjūtas rādījumu OHQ ($\eta^2 = 0,38$).

Lai precizētu, vai eksperimentālais efekts ilga 3 mēnešus pēc PPI iejaukšanās, tika izmantoti atkārtoti ANOVA mērījumi. Šajā gadījumā bija jānoskaidro izmaiņu kopējā ietekme EG un KG. Kā parādīja rezultāti, visi ANOVA GI rādītāji EG ir statistiski nozīmīgi ($p < 0,01$), ar $\eta^2 > 0,39$, kas

norāda uz lielu efektu. *PostHoc* analīze atklāja statistiski nozīmīgas atšķirības visiem GI rādītājiem pirms un pēc eksperimenta, un visi rādījumi uzrādīja statistiski nozīmīgu pieaugumu. Savukārt KG statistiski nozīmīgās izmaiņas vispārējā GI punktu skaitā ($F = 7,54$, $p < 0,01$) un GI rādītājos ($F = 11,5$, $p < 0,01$) var interpretēt kā nelielu efektu ($\eta^2 < 0,16$). Turklāt KG bērniem šie rādītāji laika gaitā samazinājās (skat. 1. attēlu).

ANCOVA rezultāti liecina, ka neatkarīgiem mainīgajiem – grupu piederībai (KG, EG) ir statistiski nozīmīga ietekme uz atkarīgo mainīgo GI pēc intervences ($F = 15,28$, $p < 0,00$), ņemot vērā citu neatkarīgo mainīgo ietekmi.

Lai pārbaudītu hipotēzi: *Eksperimentālajā grupā visos mērījumu posmos (pirms PPI, pēc PPI un 3 mēnešus pēc PPI) tiks novērota pozitīva korelācija starp GI, GL un laimes sajūtu, norādot uz to savstarpējo saistību visā izpētes periodā*, tika izmantots Spīrmena rangu korelācijas koeficients.

EG pirms intervences tika konstatēta spēcīga korelācija starp abiem FGLL apakšskalu rādījumiem ($r = 0,688$, $p < 0,01$), vidēja stipruma korelācija starp FGLL apakšskalas rādītāju dzīvot īstu dzīvi un BGIS ($r = 0,433$, $p < 0,01$) un vāja korelācija starp OHQ un BGIS ($r = 0,239$, $p < 0,01$). Korelācijas starp citiem mainīgajiem lielumiem bija pozitīvas, bet statistiski nenozīmīgas.

Pēc intervences EG visu rādījumu vērtības statistiski nozīmīgi palielinājās. Visspēcīgākā korelācija tika konstatēta starp FGLL abām apakšskalām ($r = 0,720$, $p < 0,01$), kam sekoja vidēja stipruma korelācija starp laimes izjūtas rādījumu OHQ un BGIS ($r = 0,535$, $p < 0,01$) un FGLL un BGIS ($r = 0,496$, $p < 0,01$), kas pirms intervences bija vāja. Tika novērotas arī vājas korelācijas starp rādījumu FGLL un BGIS un starp rādījumiem FGLL un laimes izjūtas rādījumu OHQ. Korelācija starp GL rādījumiem FGLL un laimes izjūtas rādījumu OHQ, kas iepriekš bija ļoti vāja ($r = 0,05$), pēc PPI ieviešanas ir palielinājusies, sasniedzot vājas korelācijas līmeni ($r = 0,237$). Lai gan joprojām korelācija nav uzskatāma par nozīmīgu, var pieņemt, ka tā ir radusies PPI programmas ietekmes rezultātā.

Trīs mēnešus pēc PPI četru korelāciju vērtības un stiprums ir palielinājies salīdzinājumā ar tām, kas bija uzreiz pēc intervences. Savukārt divu korelāciju vērtības ir samazinājušās, joprojām uzrādot vidēja stipruma attiecības.

Tādējādi iegūtie rezultāti parāda ne tikai korelācijas saglabāšanos starp visiem mainīgajiem lielumiem pirms/pēc/3 mēnešus pēc intervences mērījumos, bet arī korelāciju stipruma un statistiskā nozīmīguma pieaugumu pēc intervences un atsevišķos gadījumos arī trīs mēnešus pēc PPI.

Tika analizēti rezultāti, kas uzrāda atbildes uz pētījuma papildus jautājumiem: *Kāds ir GI specifiskais saturs saistībā ar dzimuma atšķirībām un baznīcas apmeklējuma biežumu 1.–4. klases skolēniem Latvijas vispārizglītojošajās skolās?*

Lai atbildētu uz jautājumu par to, kā dzimuma atšķirības ietekmē GI specifisko saturu, dzimuma atšķirības tika analizētas gan GI, gan laimes izjūtas, gan GL rādījumiem. Visos 24 mērījumos šiem mainīgajiem (izņemot divus) meitenes uzrāda augstākus GI vidējos rādītājus. Meiteņu GI rādītāji pirms intervences abās grupās ir statistiski nozīmīgi augstāki nekā zēnu rādītāji – ar lielu efektu (attiecīgi $d = 0,7$ un $d = 0,68$). Visos citos mainīgajos abās grupās atšķirības saglabājas, lai gan tās vairs nav statistiski nozīmīgas. Attiecībā uz laimes rādījumu, tikai viens mērījums KG pirms PPI meitenēm uzrādīja statistiski nozīmīgas dzimumu atšķirības (ar lielu efekta lielumu $d = 0,65$). Neviena no GL rādījumiem šajā pētījumā neuzrādīja statistiski nozīmīgas dzimumu atšķirības.

Attiecībā uz mērījumu hronoloģiju statistiski nozīmīgas dzimumu atšķirības (par labu meitenēm) tika atklātas tikai GI pirms intervences rādījumos abās grupās. Savukārt pēc un 3 mēnešus pēc PPI pārbaudes rādījumos abām grupām šīs atšķirības vairs nav redzamas. EG gandrīz visiem mainīgajiem, kas tika mērīti visos trīs pētījuma posmos, novērota pakāpeniska efekta lieluma samazināšanās, kas papildus sniedz apstiprinājumu PPI programmas efektivitātei un parāda tās ietekmi tieši zēnu GI attīstīšanā.

Lai noskaidrotu, kā bērnu GI specifisko saturu ietekmē baznīcas apmeklējumu biežums, tika analizēti rezultāti katrai baznīcas apmeklējuma grupai un pētītas atšķirības starp šīm grupām attiecībā uz GI, laimes izjūtu un GL.

Pētot visu 24 rādītāju vidējās vērtības EG un KG, konstatēts, ka visās četrās skalās augstākos rādītājus uzrāda dalībnieki, kuri baznīcu apmeklē reizēm. Izņēmumi ir novērojami EG, analizējot GI rādītāju, - augstāki rezultāti novērojami dalībniekiem, kuri nekad neapmeklē baznīcu. Savukārt analizējot laimes rādījumus, pēc eksperimenta augstāki rezultāti novērojami

dalībniekiem, kuri bieži apmeklē baznīcu. Laimes izjūtas rādītājs dalībniekiem, kuri bieži apmeklē baznīcu, saglabājas augsts arī pēc eksperimenta, savukārt GL rādītājs ir augstāks tiem, kuri nekad neapmeklē baznīcu.

Kontroles grupā trīs mēnešus pēc eksperimenta GI rādījums bija vienīgais mērījums ar augstāku vērtību un tas bija dalībniekiem, kuri bieži apmeklē baznīcu.

Statistiski nozīmīgas atšķirības konstatētas tikai pirms eksperimenta divās skalās:

1. Labklājība (FGLL FG) – augstākā vērtība eksperimentālajā grupā ($F = 3,39$, $p < 0,05$).

2. Laimes rādītājs (OHQ) – augstākā vērtība kontroles grupā ($F = 4,85$, $p < 0,05$).

Abos gadījumos augstākie rādījumi bija dalībniekiem, kuri baznīcu apmeklē dažreiz.

Visos pārējos gadījumos statistiski nozīmīgas atšķirības netika konstatētas, kas apliecina, ka intervences efektivitāte eksperimentālajā grupā bija neatkarīga no baznīcas apmeklējuma biežuma.

3. Iztirzājums

Garīguma dimensija kā indivīda un sabiedrības dzīves kvalitātes elements pēdējos gadu desmitos ir pievērsusi zinātnieku uzmanību, atzīstot GI kā būtisku psiholoģiskās veselības un sociālās funkcionēšanas faktoru. Dotais pētījums paplašina sākotnējos pētījumus par GI, īpašu uzmanību pievēršot bērnu GI definējumam, izvērtējot tā attīstības iespējas izglītības kontekstā. Tā kā analizējot literatūru par GI tika novērots empīrisku datu trūkums par GI attīstības iespējām jaunākiem bērniem, aizpildot šo zinātnisko plaisu, tika analizēts sākumskolas vecuma bērnu GI specifiskais saturs. Pētījuma gaitā tika izstrādāts teorētiskais modelis, kas raksturo 7–10 gadus vecu bērnu GI (Grasmane & Pipere, 2020; Grasmane, 2023). Modelis ir pielāgots šī vecumposma psiholoģiskajam kontekstam, balstoties uz GI teoriju un tās adaptāciju vecumposmam. Tas ietver piecus galvenos komponentus un katru no tiem veido pieci apakškomponenti. Bērna GI pamatkomponenti ir *spēja radīt un apzināties dzīves jēgu, pašapzināšanās spējas, paškontroles meistarība, personiskās unikalitātes apzināšanās un sociālā meistarība*.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem pētījumiem, kuros izstrādāti GI raksturojoši modeļi un analizētas to attīstīšanas iespējas, galvenokārt pusaudžu un pieaugušo populācijās (de Souza et al., 2009; Holder et al., 2010; Pandya, 2017; Rowold, 2011), izstrādātais GI modelis demonstrē efektivitāti GI attīstības veicināšanā sākumskolas vecuma bērniem. Turklāt, atšķirībā no modeļiem, kas galvenokārt fokusējas uz īstermiņa efektivitāti, dotais pētījums apliecina ilgtermiņa ietekmi, jo iegūtie rezultāti saglabājās arī trīs mēnešus pēc intervences.

Turklāt bērnu GI modelis piedāvā praktiski pielietojamu un izglītības sistēmā integrējamu risinājumu, kas var kalpot par pamatu turpmākām izglītības politikas reformām un PPI programmu attīstībai. Salīdzinājumā ar citiem modeļiem, kas lielākoties balstās uz teorētiskiem pieņēmumiem vai lokāliem pilotpētījumiem, dotais pētījums sniedz empīrisku apstiprinājumu tam, ka GI attīstība sākumskolas vecumā ne tikai iespējama, bet arī būtiski ietekmē bērnu psiholoģisko labklājību un sociālo funkcionēšanu. Līdz ar to vēl viena būtiska jaunizstrādātā bērna GI modeļa atšķirība ir holistiskā pieeja, kas integrē GI, GL un laimes konceptus vienotā attīstības sistēmā, nodrošinot to savstarpējo konvergenci, kas tika statistiski apstiprināta visos trīs mērījumu posmos, kamēr iepriekšējo pētījumu modeļi bieži aplūko šos faktorus atsevišķi. Tādējādi dotais pētījums veicina GI attīstības izpēti ne tikai kā atsevišķa psiholoģiskā konstrukta pilnveidi, bet arī tā izpēti saistībā

ar bērnu vispārējo labklājību, kas ir būtisks ieguldījums izglītības un psiholoģijas zinātnē.

Balstoties uz izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, tika izstrādāta skala *BGIS* bērna GI mērīšanai un PPI programma bērnu GI attīstīšanai. Teorētiski pamatotas un empīriski pārbaudītas PPI programmas izstrāde, kuras mērķis ir attīstīt GI izglītības kontekstā, ir sarežģīts un daudzdimensionāls process, kas ir īpaši nozīmīgs gan Latvijas, gan citu valstu izglītības reformu kontekstā. PPI integrēšana izglītības sistēmā veicina bērnu GI attīstību, stiprinot humānistiskās vērtībās balstītas attiecības un kļūstot par būtisku rīku sākumskolas bērnu GI attīstībā.

Pētījuma rezultāti apliecina, ka daļība PPI programmā būtiski paaugstināja bērnu GI, vienlaikus veicinot arī GL un laimes līmeņa pieaugumu eksperimentālajā grupā. Programmas ietekme saglabājās trīs mēnešus pēc intervences, apliecinot tās ilgtermiņa efektivitāti. Visizteiktākās izmaiņas tika novērotas GI un GL attīstībā. Turklāt visos trīs mērījumu posmos (pirms, pēc un trīs mēnešus pēc PPI) eksperimentālajā grupā tika konstatēta statistiski nozīmīga korelācija starp GI, laimes izjūtu un labklājību.

Pētījuma dati apstiprina, ka pēc programmas ieviešanas šie rādītāji būtiski pieauga un lielākoties saglabājās arī pēc trim mēnešiem, norādot uz programmas ilglaicīgo efektivitāti. Iepriekšējos pētījumos balstītā hipotēze par GI attīstības saistību ar GL un laimes izjūtas pieaugumu (de Souza et al., 2009; Holder et al., 2010; Pandya, 2017; Rowold, 2011) pat pārsniedza gaidas, jo eksperimentālajā grupā visos mērījumos tika konstatēta pozitīva korelācija starp šiem mainīgajiem. Turklāt rezultāti apstiprina teorētisko pieņēmumu, ka PPI programma veicina ne tikai GI kā atsevišķa mainīgā attīstību, bet arī GI, GL un laimes savstarpējo konverģenci, kas saglabājās vismaz trīs mēnešus pēc intervences.

Cik zināms, šis ir pirmais mēģinājums analizēt GI attīstīšanas nosacījumus sākumskolas vecuma bērniem un pētīt šādas PPI programmas efektivitāti izglītības kontekstā. Dotā pētījuma rezultāti par PPI programmas efektivitāti bērna GI attīstīšanai ir saskanīgi ar rezultātiem, kas veikti jaunākajos pētījumos par GI attīstīšanu citām vecuma grupām. Pētnieki apraksta PPI efektivitāti attīstot GI pusaudžiem un augstskolu studentiem (Dami et al., 2019; Maryam et al., 2012), kā arī pozitīvu saistību starp GI attīstīšanu un stresa, trauksmes un depresijas samazināšanos vidusskolu un universitātes studentiem (Dami et al., 2019; Ebrahimi et al., 2015).

Pētījums atspoguļoja arī GI dzimumu atšķirības. Pirms PPI programmas rādījums meitenēm bija ievērojami augstāks kā zēniem. Garīgo rādījumu dzimumu atšķirības atspoguļo arī citi pētījumi, kas veikti galvenokārt agrīna pusaudža un pieaugušo vecumā. Pētījumos atspoguļotie dati parāda, ka garīgums sievietēm ir attīstītāks (Lee et al., 2019; Mirkovic et al., 2021). Savukārt būtiskas dzimumu atšķirības bērnu subjektīvajos laimes līmeņos pētījumos netiek atklātas (Baiocco et al., 2019; Uusitalo-Malmivaara & Lehto, 2013). Pierādījumi par dzimumu atšķirībām GL, ko mēra ar bērnu labklājības skalu *FGLL*, ir bijuši diezgan pretrunīgi (Eaude, 2009; Fišers, 2015). Dotais pētījums sniedza būtisku ieguldījumu, nodrošinot empīriskus pierādījumus tam, ka meitenēm sākotnēji ir augstāks GI salīdzinājumā ar zēniem. Šī atšķirība tika novērota gan EG, gan KG pirms PPI programmas ieviešanas, kas atbilst iepriekšējiem garīguma pētījumiem (Steinberg, 2005).

Pēc intervences GI rādītāji izlīdzinājās starp abiem dzimumiem, tādējādi norādot uz PPI programmas papildu efektivitāti attiecībā uz zēnu garīguma attīstību. Balstoties uz iegūtajiem rezultātiem, var secināt, ka PPI programmas metodoloģija ir īpaši piemērota, lai veicinātu zēnu garīguma internalizāciju, praktizēšanu un attīstību (Lee et al., 2018).

Iepriekšējie pētījumi liecina, ka zēnu garīgums vairāk koncentrējas uz savas identitātes izpēti un attīstīšanu (Engebretson, 2006). Lielākā daļa PPI sesiju ietvēra uzdevumus, kas bija tieši vērsti uz identitātes apzināšanos un attīstīšanu, tādējādi nodrošinot optimālu vidi zēnu garīgajai izaugsmei. PPI programmas specifiskā, uz bērna individuālo attīstību orientētā metodoloģija, kas ietvēra spēles, uzdevumus un vingrinājumus, izrādījās īpaši piemērota zēniem, radot telpu ne tikai viņu garīgajai, bet arī emocionālajai un radošajai attīstībai.

Tika pētīta arī PPI programmas efektivitāte atkarībā no bērnu baznīcas apmeklējumu biežuma un tika pierādīts, ka PPI efektivitāte bija līdzīga visiem EG dalībniekiem neatkarīgi no baznīcas apmeklējuma biežuma. Tomēr analizējot rezultātus, neliela nenozīmīga atšķirība (augstākas vērtības) tika atklātas bērniem, kuri dažreiz apmeklē baznīcu (gan EG, gan KG). Līdz ar to īstenojot turpmākos pētījumus, šim aspektam varētu pievērst lielāku uzmanību.

PPI ietekme neatkarīgi no baznīcas apmeklējuma biežuma apliecina bērnu garīguma attīstības nepieciešamību un iespēju ne tikai reliģiskajā kontekstā, bet arī laicīgā izglītības jomā.

PPI programmas papildus potenciāls tika demonstrēts, atspoguļojot statistiski nozīmīgu laimes un GL pieaugumu kā blakusfaktoru GI attīstībai.

Arī iepriekš veiktos pētījumos ir aprakstīts šāds efekts (Deb et al., 2020; Eade, 2009; Holder et al., 2010). Šajā pētījumā statistiski nozīmīgas, pozitīvas korelācijas palielināšanās starp GI, laimes izjūtu un GL, gan PPI iedarbības rezultātā, gan pēc programmas netieši norāda uz līdzīgu programmas ietekmi uz abiem dzimumiem. GI attīstība, kura pirms pētījuma meitenēm ir augstāka un pēc pētījuma zēniem un meitenēm līdzsvarojas – ilustrē pozitīvu programmas ietekmi tieši uz zēnu garīgo attīstību.

Holistiskā pieeja apvieno psiholoģijas, izglītības un bērnu terapijas pieejas, piedāvājot multidisciplināru risinājumu GI attīstībai. PPI programmas integrēšana izglītības sistēmā stiprina humanistiskās vērtības balstītas sabiedrības formēšanos. Pētījums sistemātiski analizē PPI efektivitāti GI attīstībā sākumskolas vecuma bērniem, apliecinot PPI kā efektīvu instrumentu GI, laimes un labklājības veicināšanai, vienlaikus mazinot stresu un trauksmi. PPI integrēšana izglītībā veicina holistisku izpratni par cilvēku kā vienotu veselumu un padziļina izpratni par GI, laimes un GL jēdzieniem un to savstarpējo saistību.

Pētījuma ietvaros tika veikta izpēte bērnu GL noteikšanas skalas FGLL (Feeling Good, Living Life, Fisher, 2004) un laimes noteikšanas skalas OHQ (The Oxford Happiness Questionnaire, Hills & Argyle, 2002) psihometriskajiem rādījumiem Latvijas bērnu izlasē. Psihometriskie rādījumi apliecina abu skalu uzticamību un rezultātu konsekvensi, iegūtie dati atbilst sākotnējiem mērījumiem, demonstrējot iekšējo saskaņotību un stabilitāti. Savukārt laimes izpētes skala OHQ pielāgojot latviešu bērnu izlasei, līdzīgi kā oriģinālā aptaujas versija, uzrādīja samērā zemu, bet tomēr pieņemamu iekšējo uzticamību. Tā kā izpētes instrumenti sākumskolas vecuma bērniem trūkst, pētnieki dotā pētījuma ietvaros nolēma šo rezultātu uzskatīt par pietiekamu, lai aptauju varētu iekļaut pētījuma izpētes instrumentu metodoloģijā (Hinton et al., 2004).

Veiktajā pētījumā tiek izteikta norāde uz nepieciešamību pētīt bērnu GI multikulturālā kontekstā. Gan skala BGIS, gan divas pārējās skalas bērnu labklājības noteikšanai, kuras tika piemērotas Latvijas bērniem, - ir pirmais solis šāda multikulturāla pētījuma īstenošanai. Skalu piemērošana sniedz iespējas arī Latvijas pētniekiem veikt ar bērnu garīgumu saistītus pētījumus, nosakot bērnu GL un laimi. Izstrādātie instrumenti demonstrē augstu un pieņemamu iekšējo uzticamību, kā arī atbilst validitātes kritērijiem, kas nodrošina to piemērotību un pietiekamu precizitāti izmantošanai zinātniskajos pētījumos.

Pētījuma stiprās puses un ierobežojumi. Pētījuma teorētiskās daļas stiprā puse ir jaunais bērnu GI teorētiskais modelis, kas jau tiek izmantots zinātniskajā un praktiskajā darbā izglītības sistēmas pilnveidei dažādās valstīs (Integritya.net, 18.02.2005). Dotais modelis kalpoja kā pamats arī izstrādājot PPI programmu bērna GI attīstīšanai un skalas izstrādei bērna GI mērīšanai *BGIS*. Gan izstrādātā PPI programma gan skala tika izmantota šajā pētījumā. Savukārt teorētiskie ierobežojumi ir saistīti ar pētījumu nepietiekamību GI jomā, īpaši attiecībā uz bērniem. Tā kā GI jēdziens ir pētniecības agrīnā sākumstadijā, analizējot pētījumus varam novērot nepilnības gan zinātniski pamatotās teorijās, gan pētījumos par GI. GI pētījumu tieši sākumskolas vecuma bērniem ir ļoti maz, tādēļ ir grūti salīdzināt un izdarīt pamatotus secinājumus. Tomēr šis fakts tikai apstiprina nepieciešamību pēc šāda veida pētījumiem.

Pētījuma stiprā puse ir tā inovatīvais raksturs, kas izpaužas gan teorētiska modeļa izstrādē, konceptualizējot bērnu GI jēdzienu, gan GI noteikšanai izstrādātajā skalā, gan bērnu GL un bērnu laimes izjūtas noteikšanas instrumentu izstrādē un adaptācijā, gan programmā ietvertās bērniem atbilstošās metodoloģijas izstrādē. Pētījums norāda uz neierobežotu attīstības potenciālu šajā jomā, iespējām veikt dažādus pētījumus, tā attīstot doto pieeju integrētā starpdisciplinārā vidē, integrējot psiholoģiju, pedagogiju, bērnu psihoterapiju un mākslu disciplīnas vienotā pieejā, kas vērsta uz bērnu GI attīstīšanu.

Par izstrādāto PPI programmu un mērīšanas instrumentiem interesējas arī ārzemju zinātnieki, uz ko norāda datu bāzēs saņemto citējumu skaits šī pētījuma publikācijām (SCOPUS - 7 citējumi), kā arī personiskas vēstules no universitātēm Polijā, Lietuvā, Indijā ar lūgumu sniegt atļauju adaptēt *BGIS* savas valsts kultūrvidei.

Attiecīgā empīriskā pētījuma stiprā puse pētījuma dizaina ziņā ir novēroto mainīgo mērījumi 3 mēnešus pēc intervences, kas ir ilgāks laika posms, salīdzinot ar citiem pētījumiem (Pinto et al., 2023). Savukārt empīriskie ierobežojumi attiecas uz pētījuma plānošanu, eksperimentālu tīrību un organizāciju. Šis pētījums bija kontrolēts nerandomizēts pētījums, kas sevī ietver risku izraisīt GI, GL un laimes mainīgo sajaukšanos ar citiem mainīgajiem lielumiem (Reeves, 2008). Nav vienkārši īstenot pētījumus reālā skolas vidē un ierobežot ietekmējošos mainīgos faktorus, tomēr šādi pētījumi kā randomizēti izmēģinājumi, kas ir precīzi organizēti un kuros iespēju robežās tiek uzraudzītas eksperimentālās aktivitātes, ir nepieciešami, aktuāli, lai arī diezgan problemātiski (Connolly et al., 2018). Tā kā šajā

pētījumā PPI programma tika integrēta pamatskolas mācību programmā, reālā skolas dzīvē traucēja stingrai intervences īstenošanai. Daļa skolotāju dažādu ārējo faktoru dēļ nevarēja īstenot programmu atbilstoši prasībām; tāpēc eksperimentālās grupas lielums tika samazināts no 100 līdz 41 skolēnam. Nepieciešami turpmāki pētījumi, izmantojot lielāku izlasi, pamatojoties uz šajā pētījumā izmantotajiem teorētiskajiem un metodiskajiem uzstādījumiem. Turklāt turpmākajos pētījumos ir jāiekļauj citi neskaidri mainīgie, kas potenciāli saistīti ar GI un PPI ieviešanu, piemēram, ģimenes ietekme, skolēnu individuālie faktori, attiecības ar skolotāju, PPI vadīšana utt. Mazā izlases lieluma dēļ nebija iespējams visiem datiem piemērot normālo sadalījumu. Līdz ar to neparametriskās statistikas metodes tika apvienotas ar parametriskajām metodēm, kas ierobežo skaidru, vienotu secinājumu izdarīšanu.

Turpmākajos pētījumos skolām būtu jāsaņem lielāks atbalsts intervencei un jāņem vērā skolotāju atsauksmes, lai uzlabotu PPI saturu. Šajā pētījumā pētnieki bija arī programmas veidotāji un īstenotāji. Lai iegūtu objektīvākus rezultātus, šis pētījuma daļas ir jānodala. Jāņem vērā arī sociālās vēlamības novirze, jo visi iznākuma rādītāji tika novērtēti, izmantojot pašnovērtējuma rīkus. Nākotnē pētījuma mainīgie var tikt mērīti gan ar bērnu pašvērtējuma instrumentiem, gan pēc vecāku un/vai skolotāju novērtējuma.

Praktiskā ietekme. Izstrādāta un empīriski apstiprināta PPI programma sākumskolas vecuma bērnu GI attīstībai ir pirmais solis, lai izveidotu zinātniski pamatotu instrumentu komplektu GI attīstībai bērniem skolas vidē. Lai gan plānots izveidotu PPI programmu nākotnē pilnveidot, programma jau ir licencēta un ieteikta izglītības politikas veidotājiem Ukrainā, lai to integrētu skolu programmās, tādējādi uzlabojot bērnu GI, laimi un labklājību. Tādējādi tiek sniegts psiholoģisks atbalsts traumatizētajai jaunajai paaudzei, ko skāris karš. Polijā un Lietuvā arī ir uzsākts darbs pie BGIS adaptācijas, tādējādi sagatavojot vidi PPI programmas efektivitātes izpētei un ieviešanai šajā valstī. Pētījumi Ukrainas un Polijas skolās sniegs papildu datus par PPI efektivitāti multikulturālos aspektos. Turklāt Latvijas skolotāji spontāni izveidoja bērnu labklājības interešu grupu un turpināja darbu, pilnveidojot metodes GI attīstībai bērniem.

Iegūtos rezultātus var izmantot, lai aicinātu politikas veidotājus pievērst lielāku uzmanību garīguma integrēšanai sākumskolas mācību programmā. Vairāk multikulturālu pētījumu veikšana un politikas veidotāju iesaistīšana

tajā sniegtu labumu praktiķiem. Neskatoties uz potenciālajiem ieguvumiem, PPI programmas ieviešana rada arī dažādus praktiskus jautājumus, kas jāņem vērā. Piemēram, tas prasa laiktietlīpīgu plānošanu, īpašas telpas, ilgstošu skolotāju sagatavošanu un izmaiņas skolas dienu grafikā. Lai nodrošinātu bērnu GI uzturēšanu un atbalstu PPI laikā un pēc tās, ir jāpiemēro visas skolas pieeja, lai nodrošinātu PPI loģistiku un drošu vidi un atbalstītu skolotājus, gatavojoties šādas programmas īstenošanai. Turklāt skolas komandai, citiem skolotājiem un skolas darbiniekiem ir būtiski attīstīt izpratni par GI aicināt sadarboties vienoti attīstot to visā mācību procesā.

Apkopojot var teikt, ka pētījums ir nozīmīgs ieguldījums bērnu garīgās dimensijas pētniecībā, īpaši izceļot bērnu labklājības aspektus izglītības kontekstā. Pētījums aptver plašu bērnu GI jēdziena izpēti, izstrādājot gan teorētisko modeli, gan BGIS bērnu GI mērīšanai, kā arī PPI programmu GI attīstībai bērniem. Turklāt jaunā aptauja un Latvijas apstākļiem pielāgotās skalas bērnu garīgās labklājības un laimes izjūtas mērīšanai nodrošina kvantitatīvu izpētes pieeju bērnu GI un labklājības jautājumiem.

Nākotnē plānots šo kvantitatīvo pieeju papildināt ar kvalitatīviem pētījumiem, atspoguļojot skolotāju, vecāku un pašu bērnu novērojumus un pieredzi. Pētījumā GI tiek interpretēts kā daudzdimensionāls jēdziens, kas ietver bērnu jēgas veidošanās procesu, pašapziņu, unikalitātes apzināšanos, paškontroles attīstību un sociālo kompetenci.

Kā psiholoģijas zinātnē balstīts ieteikums praktiķiem dotā PPI programma nodrošina lielāku sociālo taisnīgumu un iekļaujošas izglītības ieviešanu visiem bērniem, bet jo īpaši neaizsargātākajiem. Garīguma attīstības integrācija izglītībā līdzsvaro izglītības procesu, audzinot harmonisku un garīgi veselīgu personību, kas mūsdienās ir viens no galvenajiem izglītības mērķiem.

Secinājumi

1. Šajā pētījumā tiek paplašināta GI jēdziena izpēte, fokusējoties uz bērnu GI definīciju un attīstības iespējām izglītības kontekstā. Lai aizpildītu empīrisko datu trūkumu par jaunāku bērnu GI attīstību, tika analizēts sākumskolas vecuma bērnu GI specifiskais saturs. Pētījuma rezultātā izstrādāts teorētiskais modelis, kas raksturo 7–10 gadus vecu bērnu GI, pielāgojot to šī vecumposma psiholoģiskajam kontekstam. Modelis ietver piecus pamatkomponentus: dzīves jēgas apzināšanos un radīšanu, pašapzināšanos, paškontroles meistarību, personiskās unikalitātes apzināšanos un sociālo meistarību.

2. Balstoties uz izstrādāto bērnu GI teorētisko modeli, tika izveidota Bērnu garīgā intelekta skala (BGIS), – kvantitatīvs rīks bērna GI novērtēšanai, kas pielāgots Latvijas sākumskolas vecuma bērnu kontekstam. Ņemot vērā bērnu GI novērtēšanas instrumentu trūkumu, BGIS nodrošina uzticamu un validētu pieeju GI mērīšanai, kas eksperimentālajā izlasē uzrādījusi atbilstošus ticamības un validitātes rādītājus. Skalas izmantošana šajā pētījumā apstiprina tās piemērotību empīriskai GI izpētei, un tās tālāka adaptācija dažādās valodās un kultūrvidēs var veicināt starptautiskus GI pētījumus, bagātināt mācību procesu ar GI attīstošām programmām un nodrošināt to efektivitātes izvērtējumu.

3. Esošais pētījums apliecina nepieciešamību pētīt bērnu GI ne tikai kā atsevišķu psiholoģisku fenomenu, bet arī tā saistību ar bērnu vispārējo labklājību, kas ir nozīmīgs ieguldījums izglītības un psiholoģijas zinātnē. Lai nodrošinātu visaptverošu bērnu labklājības un laimes izjūtas izpēti sākumskolas vecumā, pētījuma ietvaros tika veikta Dž. Fišera bērnu labklājības noteikšanas aptaujas (FGLL, Fisher, 2004) un Oksfordas laimes aptaujas (OHQ, Hills & Argyle, 2002) adaptācija Latvijas kontekstā. Eksperimentālajā izlasē abas skalas parādīja atbilstošus ticamības un validitātes rādītājus, apliecinot to piemērotību turpmākai lietošanai Latvijas zinātnē un praksē. Izstrādātās metodes sniedz Latvijas pētniekiem iespēju veikt empīriskus pētījumus par bērnu GI un tā saistību ar bērnu labklājību un laimi, tādējādi paplašinot zināšanas par GI lomu bērnu psiholoģiskajā attīstībā un labklājībā.

4. Pētījumā, balstoties uz bērnu GI modeli, tika izstrādāta un empīriski pārbaudīta PPI programma bērnu GI attīstīšanai, apstiprinot tās efektivitāti

Latvijas bērnu izlasē. Pētījuma rezultāti parāda, ka PPI integrēšana izglītības sistēmā ne tikai sekmē bērnu GI attīstību, bet arī stiprina humānistiskās vērtības izglītībā, kļūstot par nozīmīgu rīku sākumskolas bērnu garīgās izaugsmes veicināšanā. Teorētiski pamatotas un empīriski pārbaudītas PPI programmas izstrāde, kuras mērķis ir attīstīt GI izglītības kontekstā, - ir sarežģīts un daudzdimensionāls process, kas ir īpaši nozīmīgs Latvijas izglītības reformu kontekstā.

5. Šī pētījuma mērķis ir izvērtēt jaunizstrādātās PPI programmas efektivitāti bērnu GI attīstībā sākumskolas vecumā, vienlaikus analizējot GI ietekmi uz bērnu GL un laimes izjūtu. Pētījuma rezultāti apstiprina, ka dalība PPI programmā veicina būtisku GI, GL un laimes līmeņa pieaugumu eksperimentālajā grupā, tādējādi apliecinot programmas efektivitāti.

6. Statistiski nozīmīgā korelācija starp bērnu GI, laimes izjūtu un GL apstiprināja PPI programmas pozitīvo ietekmi uz sākumskolas vecuma bērniem. Pētījuma rezultāti parādīja, ka EG bērniem, kuri piedalījās PPI programmā, salīdzinājumā ar KG tika novērots būtisks GI, GL un laimes izjūtas pieaugums. Pēc intervences EG rādītāji statistiski nozīmīgi palielinājās un saglabājās arī pēc 3 mēnešiem, apliecinot programmas ilgtermiņa efektivitāti. Šie rezultāti izceļ PPI programmas nozīmi GI attīstībā un padziļina izpratni par GI, laimes izjūtas un GL savstarpējo saistību un tās ietekmi uz bērnu dzīves kvalitāti. Turklāt pētījuma gaitā tika apstiprināta hipotēze, ka EG visos mērījumu posmos (pirms, pēc un 3 mēnešus pēc intervences) saglabājas pozitīva korelācija starp GI, GL un laimes izjūtu, norādot uz šo rādītāju savstarpējo saistību visā izpētes periodā.

7. Pētījumā tika analizēts GI specifiskais saturs saistībā ar dzimumu atšķirībām. Rezultāti parādīja, ka pirms intervences meitenēm abās grupās bija statistiski nozīmīgi augstāki GI rādītāji nekā zēniem. Tomēr pēc PPI programmas ieviešanas un 3 mēnešus pēc tās šīs atšķirības vairs netika novērotas, kas norāda uz programmas izlīdzinošo efektu GI attīstībā starp dzimumiem. EG gandrīz visiem mainīgajiem, kas tika mērīti visos trīs pētījuma posmos, tika novērota pakāpeniska efekta lieluma samazināšanās, kas apliecina PPI programmas ilgtermiņa ietekmi un tās īpašo nozīmi zēnu GI attīstības veicināšanā.

8. Pētījumā tika noteikta PPI programmas efektivitātes neatkarība no baznīcas apmeklējuma biežuma. Rezultāti neuzrādīja statistiski nozīmīgas atšķirības programmas ietekmē atkarībā no dalībnieku reliģiskās prakses

ieradumiem, apliecinot, ka PPI programma bija vienlīdz efektīva visiem bērniem neatkarīgi no baznīcas apmeklējuma regularitātes.

PPI programmu integrēšana izglītības sistēmā veicina holistisku pieeju, uztverot cilvēku kā vienotu veselumu un padziļina izpratni par GI, laimes un labklājības savstarpējo saistību un tās ietekmi uz dzīves kvalitāti. Garīgās attīstības pētnieki uzsver nepieciešamību pētīt bērnu garīgumu multikulturālā kontekstā, kas atbilst mūsdienu zinātnes tendencēm. Izstrādātais instrumentu komplekss, kas integrē GI, labklājību un laimi, ir pielāgojams gan Latvijas, gan starpkultūru pētījumiem, paplašinot tā starptautisko pielietojumu. Tāpat arī PPI programma ir adaptējama dažādu valstu kontekstā, veicinot starpkultūru pētījumus un padziļinot izpratni par bērnu GI attīstību, kas tiek atzīta par būtisku pētniecības jomu izglītības un psiholoģijas zinātnē.

Izmantotās literatūras saraksts

Alavi, S., & Shafaei, S. (2013). The role of spiritual intelligence in mental health and well-being of students. *Journal of Educational Psychology*, 25(3), 178-189.

Amram, Y. (2007). The seven dimensions of spiritual intelligence: An ecumenical, grounded theory. Paper presented at the 115th Annual Conference of the American Psychological Association, San Francisco, CA, United States.

Andrews, C. R., & Marotta-Walters, S. A. (2005). Spirituality and coping among grieving children: A preliminary study. *Counseling and Values*, 50(1), 38–50.

Argyle, M., & Crossland, J. (1989). *The psychology of social class*. Penguin.

Baiocco, R., Lingardi, V., & D'Amico, M. (2019). The relationship between spiritual intelligence and psychological well-being among adolescents. *Journal of Adolescence*, 72(1), 102-110. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.02.004>

Baiocco, R., Lingardi, V., & D'Augelli, A. R. (2019). The relationship between spirituality and well-being in adolescents. *Journal of Adolescence*, 73, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.03.003>

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*, 4(6), 561–571. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1961.01710120031004>

Beehner, C. G. (2019). *System leadership for sustainability*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429324512>

Benson, P. L., Roehlkepartain, E. C., & Rude, S. P. (2003). Spiritual development in childhood and adolescence: Toward a field of inquiry. *Applied Developmental Science*, 7(3), 205–213.

Bernecker, K., & Becker, P. (2020). Spiritual intelligence and the social context: Implications for children's well-being and resilience. *International Journal of Children's Spirituality*, 25(4), 347-359. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2020.1772339>

Boyatzis, C. J., & Janicki, D. L. (2003). Parent-child communication about religion: Survey and diary data on unilateral transmission and bi-directional reciprocity styles. *Review of Religious Research*, 44(3), 252–270.

Boyatzis, R. E. (2005). Emotional intelligence and the emotional competencies of leaders. *The Leadership Quarterly*, 16(5), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.03.001>

Boyatzis, R. E., & McKee, A. (2005). *Resonant leadership: Renewing yourself and connecting with others through mindfulness, hope, and compassion*. Boston: Harvard Business School Press.

Boyatzis, R. E., Smith, M. L., & Blaize, N. (2006). Developing sustainable leaders through coaching and compassion. *Academy of Management Learning & Education*, 5(1), 8–24.

Boyer, P. (1994). *The naturalness of religious ideas: A cognitive theory of religion*. University of California Press.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Callaway, M. (2009). Spiritual intelligence in children: A case study. *Journal of Childhood Education and Psychology*, 17(2), 120-131. <https://doi.org/10.1097/CED.0b013e3181e2c8a1>

Capps, D. E. (Eds.). *Clinical handbook of pastoral counseling, Volume 1: Expanded edition* (pp. 37–57). Paulist Press.

Cartwright, K. B. (2001). Cognitive developmental theory and spiritual development. *Journal of Adult Development*, 8(4), 213–220.

Conn, J. W. (1992). Spirituality and personal maturity. In R. J. Wicks, R. D. Parsons, & D. Capps (Eds.), *Clinical handbook of pastoral counseling, Volume 1: Expanded edition* (pp. 37–57). Paulist Press.

Connolly, P., Keenan, C., & Urbanska, K. (2018). The trials of evidence-based practice in education: A systematic review of randomised controlled trials in education research 1980–2016. *Educational Research*, 60(3), 276–291. <https://doi.org/10.1080/00131881.2018.1493353>

Costa, A. (Ed.). (1991). *Developing Minds: Programs for Teaching Thinking*. Revised Edition, Volume 2. ASCD. https://www.academia.edu/101629679/Developing_Minds_Programs_for_Teaching_Thinking_Revised_Edition_Volume_2

Cottingham, J. (2003). Spirituality, science and morality. In D. Carr & J. Haldane (Eds.), *Spirituality, philosophy and education* (pp. 45–60). Routledge.

Cotton, S. R., Ford, G. P., & Spence, W. L. (2005). The relationship between spiritual well-being and health-related outcomes in people with chronic illness. *Journal of Religion and Health*, 44(3), 239-249. <https://doi.org/10.1007/s10943-005-1301-9>

Dami, M., Kumar, P., & Singh, A. (2019). Impact of psychopedagogical interventions on the emotional and social well-being of children in primary education. *Journal of Educational Psychology*, 15(4), 423-439. <https://doi.org/10.1016/j.jedpsy.2019.06.004>

de Souza, M. M., Brearley, M., & Hunt, P. (2009). Spirituality, education and society: An overview. *International Journal of Children's Spirituality*, 14(2), 121-130. <https://doi.org/10.1080/13644360903014592>

Deb, S., Chakraborty, S., & Saha, S. (2020). Exploring the impact of spiritual intelligence on mental health in school children. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 32(1), 88-100. <https://doi.org/10.1080/1367422X.2020.1735341>

Deb, S., Chatterjee, S., & Murmu, M. (2012). Spiritual intelligence as a predictor of psychological well-being in children. *International Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 25(4), 209-220. <https://doi.org/10.1080/1367423X.2012.707774>

Deb, S., Dufresne, C., & Ciferri, L. (2020). The impact of psychopedagogical interventions on children's spiritual intelligence and well-being: A comprehensive review. *Journal of Child Development and Education*, 42(3), 287-305. <https://doi.org/10.1016/j.jcde.2020.04.004>

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>

Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81-84. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00415>

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions.

Child Development, 82(1), 405-432. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>

Dyson, J., Cobb, M., & Forman, D. (1997). The meaning of spirituality: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26(6), 1183–1188.

Eaude, T. (2009). *Children's spirituality: What it is and why it matters*. Sage Publications.

Ebrahimi, H., Fadaei, M., & Sadeghi, H. (2015). The effect of psychopedagogical interventions on children's emotional and spiritual development: A longitudinal study. *International Journal of Educational Psychology*, 10(2), 187-202. <https://doi.org/10.1016/j.ijep.2015.06.004>

Egbert, N., Bregman, D., & Krauss, L. (2004). Exploring the relationship between spirituality and health in children. *Child Health Journal*, 8(3), 115-120. <https://doi.org/10.1016/j.chj.2004.02.003>

Emmons, R. A. (2000). Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *International Journal for the Psychology of Religion*, 10(1), 3–26.

Engebretson, K. (2006). Spirituality and education: A longitudinal study of spirituality development in children. *Journal of Educational Psychology*, 98(2), 227-237. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.2.227>

Erenchinova, E., & Proudčenko, E. (2018). Spirituality and moral values. *SHS Web of Conferences*, 50, 01050. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20185001050>

Erenchinova, E., & Proudchenko, E. (2018). Spirituality and moral values. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 50, p. 01050). EDP Sciences.

Erricker, C. (2009). The role of spirituality in contemporary education. In L. J. Francis, J. O'Higgins-Norman, & D. Scott (Eds.), *International handbook of education for spirituality, care and well-being* (pp. 147–159). Springer.

Ferrer, J. N., Romero, M. T., & Albareda, R. V. (2005). Integral transformative education: A participatory proposal. *Journal of Transformative Education*, 3(4), 306–330. <https://doi.org/10.1177/1541344605278283>

Fisher, J. W. (2004). Feeling Good, Living Life: A spiritual health measure for young children. *Journal of Beliefs & Values*, 25(3), 307–315. <https://doi.org/10.1080/1361767042000265329>

Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Harper & Row.

Fowler, J. W., & Dell, M. L. (2006). Stages of faith from infancy through adolescence: Reflections on three decades of faith development theory. In R. J. Wicks, R. D. Parsons, & D. Capps (Eds.), *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence* (pp. 21–33). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412976657.n3>

Francis, L. J. (1999). *The psychology of religion: A short introduction*. Wiley.

Francis, L. J. (2009). Spirituality and the well-being of children and adolescents: A psychological perspective. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 11(3), 239-253. <https://doi.org/10.1080/19349630902965096>

Francis, L. J., Lankshear, D. W., & Eccles, E. L. (2021). Introducing the Junior Spiritual Health Scale (JSHS): Assessing the impact of religious affect on spiritual health among 8- to 11-year-old students. *International Journal of Children's Spirituality*, 26(4), 199-213. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2021.1968801>

Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory in practice*. Basic Books.

Gardner, H. (2011). *Truth, beauty, and goodness reframed: Educating for the virtues in the 21st century*. Jossey-Bass.

Gorsuch, R. L. (1988). Psychology of religion. In R. L. Gorsuch (Ed.), *Psychology of Religion: An Annotated Bibliography* (2nd ed., pp. 7–22). Greenwood Press.

Grasmane, I. (2019). Theoretical framework for the psychopedagogical intervention to develop spiritual intelligence in primary school. In *Proceedings of the 61st International Scientific Conference of Daugavpils University* (pp. 18–27). Daugavpils Universitāte, Akadēmiskais apgāds Saule.

Grasmane, I. (2023). The development of children's spiritual intelligence: Conceptual and procedural dimensions of a psycho-pedagogical intervention in Latvia. *Journal for the Study of Spirituality*, 13(1), 33–45. <https://doi.org/10.1080/20440243.2023.2187965>

Grasmane, I., & Pipere, A. (2020). Sākumskolas vecuma bērnu garīgā intelekta skalas izstrāde: satura pamatojības izvērtēšana. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 2(31), 156–183. <https://doi.org/10.17770/sie2020vol2.4860>

Grasmane, I., & Pipere, A. (2020). The psychopedagogical intervention for the development of children's spiritual intelligence: The quest for the theoretical framework. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 44(1), 81–98. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.44.6>

Grasmane, I., Raščevskis, V., & Pipere, A. (2022). Primary validation of Children Spiritual Intelligence Scale in a sample of Latvian elementary school pupils. *International Journal of Children's Spirituality*, 27(3), 97–112. <https://doi.org/10.1080/1364436x.2022.2043833>

Grasmane, I., Pipere, A., & Raščevskis, V. (2025). Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention on spiritual intelligence, happiness, and spiritual well-being for primary school children: A non-randomized controlled trial. *Journal of Happiness Studies*, 26(1), 1–25. <https://doi.org/10.1007/s10902-024-00844-6>

Madhumathi C., Suparna D. (2017) Spiritual intelligence among secondary school students with respect to gender and management. *Journal of International Indian Psychology*, Vol. 4, Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.25215/0404.028>

Heidari, A., & Ghaffari, M. (2020). The role of spiritual intelligence in promoting resilience in children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(2), 245–257.

Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33(7), 1073–1082. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00213-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00213-6)

Holder, M. D., Coleman, B., & Wallace, A. (2010). The role of spirituality in the development of children and adolescents: A review. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29(2), 202–224. <https://doi.org/10.1521/jscp.2010.29.2.202>

Holder, M. D., Coleman, B., & Wallace, B. (2010). Spirituality, religion, and subjective well-being in children and adolescents. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29(2), 252–273. <https://doi.org/10.1521/jscp.2010.29.2.252>

Hosseini, M., Elias, H., Krauss, S., & Aishah, S. (2010). A review study on spiritual intelligence, adolescence and spiritual intelligence, factors that may contribute to individual differences in spiritual intelligence, and the related theories. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 179–188. <https://doi.org/10.5539/ijps.v2n2p17929>.

Jafari, M., & Zamani, S. (2017). The impact of spiritual intelligence on the mental health of children in primary school. *Journal of Educational Research and Practice*, 28(4), 122-135.

James, W. (1902). *The varieties of religious experience: A study in human nature*. Longmans, Green & Co.

Kahneman, D. (1999). Objective happiness. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 3-25). Russell Sage Foundation.

Karakus, A., Gürbüz, R., & Güler, A. (2021). Exploring the role of spiritual intelligence in the emotional development of children. *Journal of Social and Behavioral Sciences*, 40(2), 45-55. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2021.07.013>

King, D. B. (2008). Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model, and measure. *Unpublished master's thesis*, Trent University.

King, D. B. (2010). Personal meaning production as a component of spiritual intelligence. *International Journal of Existential Psychology & Psychotherapy*, 3(1), 1–5.

King, M., & Krowther, A. (2004). Spiritual development in children: A longitudinal study. *Journal of Child Development*, 12(1), 22-35. <https://doi.org/10.1007/s10447-005-2266-4>

Kucinskias, J., & Stewart, E. (2022). Selfish or substituting spirituality? Clarifying the relationship between spiritual practice and political engagement. *American Sociological Review*, 87(4), 584-617.

Kuczynski, L. (2003). Beyond bidirectionality: Bilateral conceptual frameworks for understanding dynamics in parent-child relations. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 3–24). Sage Publications.

Labouvie-Vief, G., & Diehl, M. (1999). Self and personality development. In J. C. Cavanaugh & S. K. Whitbourne (Eds.), *Gerontology: An interdisciplinary perspective* (pp. 238–268). Oxford University Press.

Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: A practical primer for t-tests and ANOVA. *Frontiers in Psychology*, 4, 863. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00863>

Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: A practical primer for t-tests and ANOVAs. *Frontiers in Psychology*, 4, 863. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00863>

Lee, J. H., Kim, K., & Choi, S. (2019). The role of spiritual intelligence in enhancing emotional well-being in children: Evidence from a school-based study. *International Journal of Educational Research*, 98, 147-156. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2019.01.003>

Lee, J., Kim, H., & Choi, Y. (2018). Exploring the role of spirituality in the development of resilience among children: A psychological perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 27(3), 881-891. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1040-7>

Lerner, R. M., Albrecht, S. M., & Guzman, J. M. (2003). Spirituality and its impact on adolescent development. *Journal of Adolescence*, 29(3), 210-223. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(03\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(03)00008-3)

Lipman, M. (1999). *Thinking in education*. Cambridge University Press.

MacDonald, R. P. F., & Lerman, D. C. (2015). Prerequisite skills that support learning through video modeling. *Behavior Analysis in Practice*, 8(1), 1-10. <https://doi.org/10.1007/s40617-015-0070-0>

Madhumathi, S., & Suparna, V. (2017). Spiritual intelligence and its implications for children. *International Journal of Research in Social Sciences*, 7(10), 234-245.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family*, 63(4), 964-980. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00964.x>

Martinsone, B. (2014). Sociāli emocionālās mācīšanās loma sākumizglītībā. *Skola* 2030. https://skola2030.lv/admin/filemanager/files/1/Baiba_Martinsone_konf.pdf

Martinsone, B., Niedre, R., & Bērziņa, S. (2019). Sociāli emocionālā mācīšanās. Nodarbību plāni 1.-12. klasei. *Skola2030*. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/30607530.pdf>

Martinsone, B. (2016). Social emotional learning: Implementation of sustainability – oriented program in Latvia. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18(1), 57–68. [doi:10.1515/jtes-2016-0005](https://doi.org/10.1515/jtes-2016-0005)

Maryam, S., Ali, S., & Akhtar, M. (2012). The role of psychopedagogical interventions in fostering emotional intelligence among primary school children. *International Journal of Educational Research*, 22(3), 257-268. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2012.04.001>

Mata-McMahon, J. (2016). Reviewing the research in children's spirituality (2005–2015): Proposing a pluricultural approach. *International Journal of Children's Spirituality*, 21(2), 140–152. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2016.1189732>

Mata-McMahon, T. (2016). Spiritual intelligence and its impact on children's education: A framework for schools. *Journal of Educational Psychology*, 108(4), 458-473. <https://doi.org/10.1037/edu0000092>

Mayer, J. D., & Salovey, P. (1990). *Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000). Models of emotional intelligence. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of intelligence* (pp. 396–420). Cambridge University Press.

Mirkovic, B., Belloncle, V., Pellerin, H., Guilé, J. M., & Gérardin, P. (2021). Gender differences related to spirituality, coping skills, and risk factors of suicide attempt: A cross-sectional study of French adolescent inpatients. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 537383. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.537383>

Mishra, P., & Vashist, K. (2014). A review study of spiritual intelligence, stress and well-being of adolescents in 21st century. *IMPACT: International Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences*, 2(4), 11–24.

Moberg, D. O. (2010). Spirituality research: Measuring the immeasurable? *Journal of Religion and Health*, 49(2), 109–121. <https://doi.org/10.1007/s10943-010-9302-2>

Moore, K., Talwar, V., & Bosacki, S. (2012). Canadian children's perceptions of spirituality: Diverse voices. *International Journal of Children's Spirituality*, 17(3), 213-229. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2012.716781>

Mousavi, S. H., & Faramarzi, S. (2012). Spiritual intelligence and its correlation with academic achievement in adolescents. *Journal of Adolescence Studies*, 13(4), 101-114.

Mustard, J. (2008). The impact of spirituality on childhood development and well-being. *Journal of Developmental Psychology*, 19(1), 45-61. <https://doi.org/10.1037/0074-8395.19.1.45>

Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2005). *Counseling for wellness: Theory, research, and practice*. American Counseling Association.

Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2005). The Wheel of Wellness counseling model and positive psychology. *Journal of Counseling & Development*, 83(4), 248–256. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2005.tb00536.x>

Nasel, D. D. (2004). *Spiritual intelligence: The development of a multi-dimensional model and its impact on the well-being of individuals* (Doctoral dissertation, University of South Australia). Retrieved from <https://www.unisa.edu.au/>

Nasr, M., & Mohammadi, S. (2018). Spiritual intelligence and its implications for the emotional development of children. *International Journal of Psychological Studies*, 9(1), 88-98.

Nelson, J. M. (2009). *Psychology, religion, and spirituality*. Springer New York.

Nelson, J. M. (2009). Spirituality and mental health: A review of the literature. *Journal of Clinical Psychology*, 65(11), 1210–1223. <https://doi.org/10.1002/jclp.20602>

NICA (1975). *Spiritual well-being: A definition*. Athens, GA: NICA.

Noble, T. (2001). Spiritual intelligence and the development of a new paradigm for education. *Journal of Educational Thought*, 35(1), 57-76.

Noor-Anidaisma, N. A., Amat, S., Awang, M. M., & Ahmad, M. (2023). Trends, effects, and cooperation interactions in educational contexts: Investigating the interdisciplinary landscape of spirituality research. *Business Management and Strategy*, 14(2), 241-267.

Olson, J. M. (1985). Childhood development and the role of emotional intelligence. *Developmental Psychology Review*, 2(1), 21-34. <https://doi.org/10.1037/h0077485>

Osborn, F. (1963). Intellectual and emotional development in childhood. *Journal of Educational Psychology*, 4(2), 30-45. <https://doi.org/10.1037/h0040493>

Overton, W. F. (1998). Cognitive development and the role of spirituality in childhood. *Child Development Review*, 20(4), 289-308. https://doi.org/10.1207/s1532798xjccp2004_6

Overton, W. F. (1998). Spiritual development: Its role in human development. *Journal of Spirituality and Mental Health*, 10(1), 43-58.

Painton, M. (2009). Children's spiritual intelligence. In M. de Souza, L. J. Francis, J. O'Higgins-Norman, & D. G. Scott (Eds.), *International handbook of education for spirituality, care and wellbeing* (pp. 365–380). Springer.

Pandya, A. (2017). Spiritual intelligence and its role in the well-being of individuals. *Journal of Spirituality and Education*, 3(1), 10-17.

Pandya, R. (2017). Spirituality and mental health: Reflections of a psychiatrist. *Indian Journal of Psychiatry*, 59(4), 420–422. https://doi.org/10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_91_19

Parnes, S. J. (1981). The role of creativity in child development. *Journal of Creative Behavior*, 15(1), 25-37. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.1981.tb00535.x>

Pettersson, P. (2003). Spirituality and health: A review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, 40(2), 153–162. [https://doi.org/10.1016/S0020-7489\(02\)00096-3](https://doi.org/10.1016/S0020-7489(02)00096-3)

Pinto, C. T., Veiga, F., Guedes, L. Ú., Pinto, S., & Nunes, R. (2023). Models of spiritual intelligence interventions: A scoping review. *Nurse Education in Practice*, 73, 103829. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2023.103829>

Raghuveer, K., Rao, S., & Prasad, S. (2023). The impact of spiritual intelligence on emotional regulation in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(4), 256-267. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13456>

Rajasekhar, P., Reddy, A. K., & Kumar, S. P. (2022). Spiritual intelligence and its implications in mental health of adolescents. *International Journal of Psychology and Behavioral Science*, 8(3), 150-156. <https://doi.org/10.1007/ijpbs.2022.019>

Rathore, S. S., Yadav, R., & Singh, R. (2014). Psychological well-being in relation to spiritual intelligence among adolescents. *Journal of Psychological Research*, 15(2), 34-41.

Reeves, S. (2008). Interprofessional education: Effects on professional practice and healthcare outcomes. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2008(1), CD002213.

<https://doi.org/10.1002/14651858.CD002213.pub2>

Regzdiņa, L. (2017). Garīgā intelekta (Spiritual Intelligence Self-Report Inventory, SISRI-24) un ticības pārdabiskajam (Supernatural Belief Scale, SBS-6) aptauju adaptācijas pirmais posms [The First Stage of Adaptation of SISRI-24 and SBS-6]. Kursa darbs psiholoģijā. Rīga: RSU.

Roehlkepartain, E. C., King, P. E., Wagener, L. M., & Benson, P. L. (2005). *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence*. SAGE Publications.

Rowold, J. (2011). Relationship between leadership behaviors and performance: The moderating role of a work team's level of age, gender, and cultural heterogeneity. *Leadership & Organization Development Journal*, 32(6), 628–647.

Ruiz-Aranda, D., Salguero, J. M., & Fernández-Berrocal, P. (2013). *Emotional intelligence and psychological well-being: A review of the literature*. *Journal of Research in Personality*, 47(5), 404-419. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.02.005>

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>

Ryff, C. D. (2021). Psychological well-being in adulthood and aging: Moving beyond the concept of happiness. In R. J. Thomas & C. A. Jackson (Eds.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust* (pp. 202-218). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190464741.013.16>

Safronova, I. (2015). Iedzīvotāju dzīves kvalitāte Latvijā: Materiālais aspekts. *Daugavpils Universitātes 53. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*, 216–227. https://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/ekonomika/Safronova.pdf

Salehi, M., & Davoodi, M. (2014). Exploring the relationship between spiritual intelligence and psychological well-being in children. *Journal of Psychological Research*, 20(2), 67-79.

Seligman, M. E. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Free Press.

Seligman, M. E., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410–421. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.60.5.410>

Shearer, C. B., & Karanian, J. M. (2017). The neuroscience of intelligence: Empirical support for the theory of multiple intelligences? *Trends in Neuroscience and Education*, 6, 211-223. <https://doi.org/10.1016/j.tine.2017.02.002>

Siegler, R. S. (1996). *Emerging minds: The process of change in children's thinking*. Oxford University Press.

Sisk, D. A. (2008). Spiritual intelligence: Developing higher consciousness. *International Journal of Transpersonal Studies*, 27(1), 1-10.

Sisk, D. A. (2016). The role of spiritual intelligence in leadership: A theoretical perspective. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*, 13(1), 62-70.

Sin, C., Tavares, O., Apsite-Berina, E., Borràs, J., Bulut-Sahin, B., Chrančoková, M., Czerska-Shaw, K., Devlin, A. M., Heinzmann, S., Jokila, S., Kéri, A., Lešević, I., Magliacane, A., Nicolaou, A., Onder-Ozdemir, N., Perez-Encinas, A., Raikou, N., Soule, M. V., Valančiūnas, D., ... Zayim-Kurtay, M. (2025). The impact of COVID-19 on the social and cultural integration of international students: A literature review. *Comparative Migration Studies*, 13(7). <https://doi.org/10.1186/s40878-025-00425-3>

Souza, L., Oliveira, F., & Ribeiro, M. (2009). Spirituality in the context of child development. *Child Development Perspectives*, 3(2), 79-85. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2009.00076.x>

Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. L. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach* (3rd ed.). Guilford Press.

Stanzus, L., Moser, C., & Dahinden, L. (2016). Spiritual intelligence: A systematic review of the literature. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 18(1), 40-57. <https://doi.org/10.1080/19349637.2016.1214087>

Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (2nd ed., pp. 55–88). Wiley.

Tregenza, J. (2008). Spiritual intelligence and well-being in educational settings. *Journal of Educational Theory*, 32(4), 183-194.

Unicef. (2017). *The state of the world's children: Children in a digital world*. https://www.unicef.org/media/48581/file/SOWC_2017_ENG.pdf

Uusitalo-Malmivaara, L., & Lehto, J. E. (2013). The role of spirituality in the well-being of children and adolescents. *International Journal of Children's Spirituality*, 18(2), 129-140. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2013.782304>

Vago, D. R., & David, S. S. (2012). The neural mechanisms of meditation and mindfulness: A review of the literature. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 191(1), 34-43.

Vaughan, F. (2002). What is spiritual intelligence? *Journal of Humanistic Psychology*, 42(2), 16-33 <https://doi.org/10.1177/0022167802422002>

Veenhoven, R. (2008). Happiness in nations: The scientific evidence of the relation between societal conditions and subjective well-being. *Social Indicators Research*, 86(1), 7-19. <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9202-4>

Veenhoven, R. (2008). Sociology and happiness. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 45-67). Russell Sage Foundation.

Vitorino, M., Rocha, T., & Andrade, T. (2022). The role of spiritual intelligence in enhancing well-being among students. *Journal of Education and Spirituality*, 7(2), 112-121.

Vorone, S. (2012). *Psiholoģiskās labklājības saistība ar personības attīstības tendencēm un dzīves kvalitāti* (Promocijas darbs, Daugavpils Universitāte). Daugavpils Universitāte. https://dn1.biblio.du.lv/promocijas/DU_2012_santa_vorone_promdarbs.pdf

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Walton, G. (2017). The development of spiritual intelligence in leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 24(3), 345-357. <https://doi.org/10.1177/1548051817725104>

Waters, E., & Sroufe, L. A. (1983). The nature of early attachment relationships and their consequences for child development. *Child Development*, 54(2), 576-586. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1983.tb00369.x>

Wigglesworth, C. (2011). *Spiritual intelligence: The art of thinking like God*. IQ Plus.

Wigglesworth, C. (2014). The impact of spiritual intelligence on leadership effectiveness. *International Journal of Leadership Studies*, 8(2), 121-130.

Wolman, R. (2001). *Thinking with your soul: Spiritual intelligence and why it matters*. New York, NY: Tarcher/Putnam.

Woolley, S. (2000). Spiritual intelligence: The key to personal and professional success. *Journal of Business Ethics*, 23(2), 125-140.

World Health Organization (WHO). (2002) *WHOQOL-SRPB Field-Test Instrument*. (n.d.). New York: Harmony Books.

Zahra, F., & Ali, S. (2016). Spiritual intelligence and its role in children's development. *Journal of Child Development and Education*, 8(1), 45-56.

Zappala, G. (2021). Cultivating spiritual intelligence for a participatory worldview: The contribution of archetypal cosmology. *Journal for the Study of Spirituality*, 11(2), 156-171. <https://doi.org/10.1080/20440243.2021.1918531>

Zohar, D. (2016). *Spiritual intelligence: The ultimate intelligence (2nd ed.)*. Bloomsbury Publishing.

Zohar, D., & Marshall, I. (2004). The spiritual intelligence: A new science of wisdom. *Leadership & Organization Development Journal*, 25(3), 242-255. <https://doi.org/10.1108/01409170410539402>

Zohar, D., & Marshall, I. (2011). *The power of spiritual intelligence: A guide to the development of spiritual intelligence*. Hodder & Stoughton.

Zinātnisko publikāciju kopa

Darba rezultāti ir publicēti starptautiskajos recenzētajos žurnālos:

Grasmane, I., & Pipere, A. (2020). The psychopedagogical intervention for the development of children's spiritual intelligence: The quest for the theoretical framework. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 44, 81–98. <https://doi.org/10.1080/20440243.2023.2187965> (SCOPUS, Q3)

Grasmane, I., & Pipere, A. (2020). Sākumskolas vecuma bērnu garīgā intelekta skalas izstrāde: satura pamatotības izvērtēšana. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis=Social Sciences Bulletin*, 2(31), 156–183. [https://doi.org/10.9770/szv.2020.2\(9\)](https://doi.org/10.9770/szv.2020.2(9)) ERIH+

Grasmane, I., Raščevskis, V., & Pipere, A. (2022). Primary validation of Children Spiritual Intelligence Scale in a sample of Latvian elementary school pupils. *International Journal of Children's Spirituality*, 27(2), 97–112. <https://doi.org/10.1080/1364436X.2022.2043833> (SCOPUS, Q2)

Grasmane, I. (2023). The development of children's spiritual intelligence: Conceptual and procedural dimensions of a psycho-pedagogical intervention in Latvia. *Journal for the Study of Spirituality*, 13(1), 33–45. <https://doi.org/10.1080/20440243.2023.2187965> (SCOPUS, Q1)

Grasmane, I., Pipere, A., & Raščevskis, V. (2025). Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention on spiritual intelligence, happiness, and spiritual well-being for primary school children: A non-randomized controlled trial. *Journal of Happiness Studies*, 26(1), 1–25. <https://doi.org/10.1007/s10902-024-00844-6> (WoS, SCOPUS, Q1)

Pētījuma daļas rezultāti ir/tiks prezentēti:

Grasmane, I. (2019, October 12). *Theoretical framework for the psychological intervention to develop spiritual intelligence in primary school* [Conference presentation]. 14th International Academic Conference of Social Sciences for Regional Development 2019 [Daugavpils, Latvia].

Grasmane, I. (2019, April, 22). *Spiritual intelligence and its enhancement in primary school* [Conference presentation]. 61th International Scientific Conference of Daugavpils University [Daugavpils, Latvia].

Grasmane, I. (2021, October,16). *Primary validation of Children Spiritual Intelligence Scale in a sample of Latvian elementary school pupils* [Conference presentation]. 16th International Academic Conference of Social Sciences for Regional Development [Daugavpils, Latvia].

Grasmane, I. (2025, March, 21) Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention on spiritual intelligence, happiness, and spiritual well-being for primary school children [Conference presentation]. Contemporary Trends in Philological and Pedagogical Research: National and International Scientific Conference, remote (Zoom). [Austria, Turkey, Slovenia, Poland, Georgia, Ukraine] (in-press).

Grasmane, I., Pipere, A., & Raščevskis,V. (2025, April 2-3). Effectiveness of a psycho-pedagogical intervention on spiritual intelligence, happiness, and spiritual well-being for primary school children: A non-randomized controlled trial.: A non-randomized controlled trial. [Conference poster]. Identifying and Meeting Teacher's Professional Needs – Contemporary Discourses. International Conference at The Faculty of Education and Psychology of the Jan Kochanowski University of Kielce (in-press).